

Imre Miklós

IPARPOLITIKA, IPARJOG, IPARIGAZGATÁS EGYED ISTVÁN MUNKÁSSÁGÁBAN, A KIEGYEZÉSTŐL AZ 1948-IG TARTÓ IDŐSZAK GAZDASÁG- ÉS IPARPOLITIKAI VÁLTOZÁSAINAK TÜKRÉBEN

Industrial Policy, Law and Administration in the Work of István Egyed in the Context of the Political and Industrial Changes Between the Austro-Hungarian Compromise and 1948

Dr. Imre Miklós, egyetemi docens, főiskolai tanár, egyetemi magántanár, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar, Szakigazgatási és Szakpolitikai Intézet, Imre.Miklos@uni-nke.hu

Egyed István tudományos munkásságának jelentős része a szakpolitikák és szakigazgatások egyes területeihez kapcsolódik.

A tudós elsősorban az 1867-es kiegyezéstől az 1948-ig terjedő időszak iparpolitikai, iparjogi és ipari közigazgatási kérdéseivel foglalkozott. Tanulmányunkban Egyed István ezeken a területeken kifejtett munkásságát elemezzük.

Úgy gondoljuk, hogy feldolgozásunk nem nélkülözheti a tudós szakmai tevékenységét determináló, közel egy évszázados időszak gazdaság- és iparpolitikai történetének rövid áttekintését. Tanulmányunk egyik fontos célkitűzése Egyed professzor műveinek az olvasóközönséggel való megismertetése, hiszen ezek a publikációk az utóbbi hetven évben alig voltak hozzáférhetők. A tudományos művek mellett szükségképpen említünk néhány publicisztikai jellegű írást is, amelyek lényegesek a szerző álláspontjának megismerése szempontjából.

KULCSSZAVAK:

szakpolitikák, szakigazgatások, gazdaságpolitika, iparjog, iparpolitika, ipari közigazgatás

A significant part of the scientific work of István Egyed is linked to certain parts of administrative policies and administration.

The scholar was engaged in the issue of industrial policy, industrial law and administration in the period of the Austro-Hungarian Compromise of 1867 and 1948.

In our study we analyse the work of István Egyed regarding the above mentioned fields. Our analysis provides a brief overview of the history of economic and industrial policies covering nearly a whole century, which determined the scholar's professional activity. One of the important goals of our study is to make Professor Egyed's works familiar with the readers because these publications have not been available in the last seventy years. In addition to his scientific works we also mention some of his publications, which are important in getting to know the author's standpoint.

KEYWORDS:

administrative policies, administration, economic policy, industrial law, industrial policy, industrial administration.

1. BEVEZETÉS

Egyed István tudományos munkásságának jelentős része a szakpolitikák és szakigazgatók egyes területeihez kapcsolódik. Az egyetemi professzor ebben a tárgykörben megjelent munkái két kiemelt jelentőségű témakör átfogó vizsgálatát végezték el. A tudós elsősorban a tágon értelmezett ipari közigazgatás, az iparjog témaköreivel foglalkozott, nagy jelentőséget tulajdonítva az iparpolitikai kérdéseknek is. Emellett nagy figyelmet fordított Nagy-Budapest létrehozásának problémáira, a főváros és környéke közigazgatási rendezésére, fejlesztésére, a városkörnyéki igazgatás területeire is.

Tanulmányunkban Egyed István iparpolitikával, iparjoggal és iparigazgatással kapcsolatos munkásságát elemezzük. A professzor városkörnyéki igazgatással és Nagy-Budapesttel foglalkozó műveit külön tanulmányban vizsgáljuk.

2. EGYED ISTVÁN PROFESSZOR VISZONYULÁSA A SZAKPOLITIKAI ÉS SZAKIGAZGATÁSI KÉRDÉSEKHEZ

Egyed István pályafutása során mindvégig hangsúlyozta a szakigazgatási és ezzel összefüggésben a szakpolitikai kérdések fontosságát.

A tudós – a rajta kívül álló okokból sajnálatosan rövid – aktív pályafutásának vége felé, 1947-ben megjelent *A magyar közigazgatás alaptanai* című művében szintetizálóan foglalkozott a problémával.¹

A szerző a magyar közigazgatás fogalmának meghatározása során kifejti, hogy a közigazgatás mint szervezet és eljárás, csak eszköz az egyes állami célok megvalósításának eléréséhez. A közigazgatás feladatköreit elsősorban a feladatok természete, szakiránya szerint lehet osztályozni. A modern közigazgatás sokirányú feladatainak és az azok szolgálatára rendelt eszközök áttekintéséhez bizonyos csoportosítást kell alkalmazni. A tudós szerint az osztályozás az egyes közfeladatok eltérő jellegéből, a gazdasági és egyéb működések elkülönüléséből természetesen következik. A szerző ennek alapján a következő csoportokat különbözteti meg:

- általános közigazgatási ügyek (rendészet, nyilvántartás stb.),
- kulturális ügyek,
- népjóléti ügyek (egészségügy, gyám és gondnokság stb.),
- gazdasági ügyek (őstermelés, ipar- és kereskedelem, forgalom, közellátás),
- külügy,
- hadügy, igazságügy és pénzügy.²

A hivatkozott átfogó kötet rendkívül lényeges megállapításokat tartalmaz a rendészet és a szakpolitikák viszonyáról is.

1 EGYED István: *A magyar közigazgatás alaptanai*, Szent István Társulat, Budapest, 1947.

2 Uo., 11–12.

Egyed István álláspontja szerint a rendészet nem szorítható be egy külön közigazgatási ág keretébe, hanem általános természetű közigazgatási feladat. Minden közigazgatási ágban található olyan tevékenységek, amelyek csak a rend fenntartására irányulnak. Léteznek ugyanakkor olyan feladatok, amelyek az adott közigazgatási ágazat keretében gondozott érdekek szakszerű kiépítését, fejlesztését szolgálják. Így állítható szembe az útrendészet és az útépités, az iparrendészet és az iparfejlesztés (iparpolitika), a mezőrendészet és a mezőgazdasági fejlesztés (agrárpolitika).³

Szamel Lajos 1976-ban megjelent, a magyar közigazgatás-tudomány képviselőit bemutató munkájában Egyed Istvánról úgy ír, mint a közigazgatás jogtudományi irányzatának magányos képviselőjéről, aki nem tartozott Magyary Zoltán köréhez, vagy más „iskolához”.⁴ Kétségtelen, hogy a maga korában párját ritkító volt az a különös érdeklődés, amelyet Egyed István a szakpolitikai és a szakigazgatási kérdések iránt tanúsított.

1943-ban a Magyar Szemlében jelent meg Egyed István professzornak Magyary Zoltán *Magyar Közigazgatás* című monográfiájával kapcsolatos értékelése.⁵ A recenzió pozitív megállapítások mellett kritikai észrevételeket is rögzít. Ezek elsősorban a közigazgatási jogi megközelítés hiányával és a szakigazgatási területek feldolgozásának elmaradásával kapcsolatosak. Egyed István bíráló megjegyzéseit „a tudomány és a közigazgatási képzés szempontjából” fogalmazza meg.⁶ Egyed professzor álláspontja szerint Magyary Zoltán művéből jórészt hiányzik a korábbi kézikönyvek (Kmety, Márffy, Tomcsányi) különös részeiben összefoglalt anyag. Ennek okát a terjedelmi korlátok mellett a jog- és államtudományi karok oktatási jellemzőiben látja.

Egyed István kifejti, hogy a József Nádor Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kar közigazgatási osztályának képzésében a közigazgatási jog általános része mellett külön tárgyként szerepel a mezőgazdasági, ipari, közlekedési, népjóléti, közoktatásügyi, pénzügyi közigazgatási jog. Ezenkívül a hallgatók tanulnak közigazgatástant, agrár-, ipar-, közlekedési és szociálpolitikát, pénzügytant stb. A közigazgatási jogból kötelező szeminárium és négy féléven át kötelező gyakorlat van. Így a karon tanulmányokat folytatók valóban teljes áttekintést kaphatnak a közigazgatási tudományok egész területéről, és bevezetést a közigazgatás gyakorlatába.

A jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendje ezzel szemben a közigazgatási tudományoknak ilyen részletes tanítását nem teszi lehetővé. Egyed István álláspontja szerint bizonyára ez volt az oka annak, hogy Magyary Zoltán egy kötetbe igyekezett összemöríteni az egész anyagot.

Egyed professzor utal a saját, 1936-ban a felsőoktatási kongresszuson elmondott beszédére, ahol kifejtette, hogy a közigazgatási jog alapos és erősen kiterjesztendő oktatását ki kell építeni olyan tudományok tanításával, „amelyek a közigazgatási cselekvés tárgyát jelentő életviszonyok megismertetésére, gyógyítására, irányítására képesítenek”.⁷

3 Uo., 13–14.

4 SZAMEL Lajos: *A magyar közigazgatástudomány = A közigazgatás kutatásának tudományos irányzatai*, szerk. LŐRINCZ Lajos, NAGY Endre, SZAMEL Lajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 421.

5 EGYED István: *Magyar Közigazgatás*, Magyar Szemle, 44(1943)/2(186.), 70–75.

6 Uo., 72.

7 EGYED István: *Magyar közigazgatás... i. m.*, 72.

Ugyanitt hangzott el az is, hogy a közigazgatás jog- és segédtudományai ma már nem szoríthatók be egy egyetemi tárgy korlátaik közé. A közigazgatás-tudomány ma már egész tudománykör, amely az orvostudományhoz hasonlóan számos tudományágra, illetve önálló tudományra tagozódik. Egyed István rögzíti azt az álláspontját, hogy mindig az „önkéntes” (önálló) közigazgatási képzés híve volt, és 1936-ban összegyűjtve is kiadta ilyen jellegű cikkeiket.

Egyed István kritikai észrevételeinek rögzítése mellett hangsúlyozni kell azt is, hogy Magyary Zoltán korszakos művében, amennyire azt a terjedelmi korlátok lehetővé tették, viszonylag részletesen foglalkozott szakpolitikai és szakigazgatási kérdésekkel. Külön kiemelte a közigazgatás és a gazdaság kapcsolatának fontosságát.⁸ Ezzel összefüggésben viszonylag részletesen mutatta be a mezőgazdaság, a bányászat és az ipar jellemzőit.⁹

Magyary Zoltán elemezte a közigazgatási politika fogalmát is. Álláspontja szerint „azoknak az elhatározásoknak az összességét, amelyek arról döntenek, hogy az állam vagy más közület milyen közcélakat, milyen terjedelemben, mely időpontban és milyen módon valósítsanak meg, politikának szokás nevezni”.¹⁰ Rögzítette azt a véleményét is, amely szerint a politikának különböző ágai különböztethetők meg a közfeladatok szerint, pl. pénzügyi politika, közigazgatási politika, földművelésügyi politika stb.

Magyary Zoltán külön hangsúlyozta a városi és a községi politika jelentőségét, illetve Budapest székesfőváros vonatkozásában a pénzügyi, közellátási, közegészségügyi stb. politika fontosságát.¹¹

Magyary professzor hivatkozott művének *A magyar közigazgatás szervezete* címet viselő V. fejezete részletesen foglalkozik a hazai köztisztviselők között a gazdasági élet fakultatív köztisztviselőivel, a kereskedelmi és iparkamarákkal, az ipartestületekkel, a mérnöki kamarákkal.¹²

Magyary Zoltán részletesen mutatja be a közüzemek jellegzetességeit.¹³ *A magyar közigazgatás* meglehetősen nagy terjedelmet szentel a községek, a városok és a nagyvárosok igazgatási és fejlesztési kérdéseinek is.¹⁴

3. EGYED ISTVÁN IPARPOLITIKÁVAL, IPARIGAZGATÁSSAL KAPCSOLATOS MUNKÁSSÁGÁNAK GAZDASÁG- ÉS IPARPOLITIKAI KERETRENDSZERE, A MAGYAR GAZDASÁG- ÉS IPARPOLITIKA TÖRTÉNETE A KIEGYEZÉSTŐL 1948-IG

Elemzésünk a következőkben Egyed István iparpolitikával, iparjoggal, az ipari közigazgatással kapcsolatos munkásságának rövid bemutatására tesz kísérletet.

8 MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 162–163.

9 *Uo.*, 163–172.

10 *Uo.*, 175.

11 *Uo.*, 175.

12 *Uo.*, 219–239.

13 *Uo.*, 247–257.

14 *Uo.*, 297–353.

Tanulmányunk, területi korlátok miatt, csak a professzor tudományos tevékenységének, gondolatainak és műveinek rövid áttekintésére vállalkozik.

Feldolgozásunk nem nélkülözheti azoknak a társadalmi, gazdasági viszonyoknak, elsősorban a gazdaságpolitikai és iparpolitikai kérdéseknek a rövid elemzését, amelyek determinálták a tudós munkásságát. A tudományos művek mellett szükségképpen említünk néhány publicisztikai jellegű írást is, amelyek a szerző álláspontjának megismerése szempontjából lényegesek. Célunk Egyed professzor szakpolitikákkal és szakigazgatásokkal kapcsolatos tudományos tevékenységének és műveinek a szélesebb, szakmai olvasóközönséggel való megismertetése. Ez feltétlenül indokolt, hiszen az állam és a közigazgatás gazdasági szerepvállalásának szempontjából is rendkívül aktuális szerző művei az elmúlt hét évtizedben alig voltak hozzáférhetőek.

Egyed István munkásságának kiemelkedően fontos területe – ahogy arra már korábban utaltunk – az iparpolitika, iparjog és az ipari közigazgatás. A tudós számos publikációval rendelkezik e témakörben is. Ezek közül a legjelentősebb az 1925-ben megjelent *Iparjog* című átfogó munka. 1948-ban adták közre a mű második, átdolgozott kiadását.

A két kötet vizsgálódásának horizontjában a kiegyezéstől a második világháborút követő évekig terjedő korszak magyarországi iparpolitikai, iparjogi, iparigazgatási változásai állnak. Úgy gondoljuk, hogy Egyed István ez irányú munkásságának elemzéséhez feltétlenül szükség van a közel egy évszázados időszak gazdaságpolitikai történetének rövid áttekintésére, különös tekintettel az iparpolitika főbb változásainak bemutatására. Erre figyelemmel a következőkben megkíséreljük felvázolni ennek az időszaknak a gazdaság- és ipartörténetét, az iparpolitika fejlődésének legfontosabb állomásait.

3.1. A gazdasági kiegyezéstől az első világháborúig terjedő időszak gazdaság- és iparpolitikája

Az 1867. évi XII. törvénnyel szentesített kiegyezés döntő jelentőségű volt Magyarország fejlődése szempontjából. Az ország egy európai birodalom, az Osztrák–Magyar Monarchia (hivatalosan Ausztria–Magyarország) nem első számú, de meghatározó jelentőségű tagállamként új fejlődési pályára állhatott.

A kiegyezés Deák Ferenc *Adalék a magyar közjoghoz* című kiemelkedő jelentőségű műve alapján, a Pragmatica Sanctión nyugodott.¹⁵

A politikai kiegyezést teljessé tevő gazdasági kiegyezés három meghatározó pillérré épült. Az elsőt a közös ügyek (külügy, hadügy) fedezésére szolgáló pénzügyek jelentették. A másodiknak azok a közös érdekű ügyek tekinthetők, amelyek közjogi értelemben nem voltak a Pragmatica Sanctióból levezethetőek. Ebben a körben szinte kizárólag gazdasági érdekű ügyeket találunk. Ide tartoztak például az 1867 előtt felvett közös államadósságok, a mindkét birodalmi felet átszelve kiépült vasútvonalak, a vám- és kereskedelmi szövetség, az egységes

15 BARNÁ Attila, HORVÁTH Attila (szerk.), MÁTHÉ Gábor, TÓTH Zoltán József: *Magyar állam- és jogtörténet*, szerk. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014, 184.

rend szerint kivetett fogyasztási adók, valamint a pénzrendszer azonossága.¹⁶ A magyar elfogás értelmében ezekből nem származhatott volna teher a magyar fél számára. A szerződő felek azonban méltányosságból és politikai érdekből abban is megegyeztek, hogy megállapodásokban rendezik a közös érdekű ügyeket.¹⁷ Az 1867. évi XII. törvény cikk 59. szakasza „időnkénti” megállapodást írt elő a vám- és kereskedelmi szövetség megkötésére.¹⁸

A vám- és kereskedelmi szövetséget 10 évre kötötték meg, majd ezt 10 évenként meghosszabbították, amire négyszer került sor.¹⁹ A közös érdekű ügyek tízévenként történő újratárgyalását az utókor meglehetősen ellentmondásosan ítéli meg. Vannak olyan álláspontok, amelyek szerint ez a periódusos folyamat visszatérően destabilizálta a birodalmat. Más vélemények szerint ezek a tízévenkénti alkudozások jelentették a dualista rendszer dinamikus elemét.²⁰

A gazdasági kiegyezés harmadik, rejtett eleme a jegybankkérdés volt. Ez a témakör kimaradt a törvényi szabályozásból, így azt a két pénzügyminiszter 1867-ben a vöslai titkos megállapodásban rendezte.²¹

Napjainkig jelentős viták kísérik a gazdasági kiegyezésnek és a dualizmus gazdaságpolitikájának a hazai fejlődésre gyakorolt hatását. Ezzel kapcsolatban fontos rögzíteni, hogy Magyarország gazdasági növekedésének üteme 1867 és 1914 között felülmúlta Ausztriáét, és Európában is a leggyorsabbak közé számított.²²

A magyar ipari fejlődés minden pozitív eredménye ellenére rögzítenünk kell, hogy a Monarchia egésze az iparosodás területén lemaradt a legfejlettebb országoktól. Ennek négy meghatározó oka volt.

1. A természeti erőforrások viszonylag korlátozott mennyisége.
2. A világgazdasággal való kapcsolatok meglehetősen alacsony foka.
3. Az önellátáson alapuló gazdaságpolitika jellemzői.
4. A kapitalizmussal szembeni ellenérzések, amelyeket a bécsi udvar ügyesen lovagolt meg a félféudális viszonyok fenntartásában érdekelt társadalmi rétegek (nemesség) kijátszásával.²³

Magyarországon a modernizáció nem önálló, nemzetállami keretek között valósult meg, így az állam gazdaságpolitikája jelentős részeredményeket hozott ugyan, de birodalomfüggő

16 KÖVÉR György: *Centripetális és centrifugális gazdasági erők az Osztrák–Magyar Monarchiában*, Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény XIII–XX. század, szerk. CZOCH Gábor, FARAGÓ Tamás, KÖVÉR György, POGÁNY Ágnes, SZÁVAI Ferenc, VARGA Zsuzsanna, Budapest, Aula Kiadó, 2003, 159.

17 DRASKÓCZI István, BÚZA János, KAPOSZ Zoltán, KÖVÉR György, HONVÁRI János (szerk.): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*, Aula Kiadó, 2002, 254.

18 1867. évi XII. törvény cikk a magyar korona országai és az Ó Felsege uralkodása alatt álló országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról 59. §.

19 CSIKÓS-NAGY Béla: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája, Tanulmányok az ezredforduló küszöbén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 25.

20 KÖVÉR György: *Centripetális és centrifugális... i. m.*, 160.

21 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSZ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 253–254.

22 KATUS László: *A Monarchia közös piaca*, Magyar Tudomány, 1989/10–11, 808–820. = *Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, 2003, 173.

23 CSIKÓS-NAGY: *i. m.*, 17.

maradt.²⁴ Ez a sebezhetőség és kiszolgáltatottság Trianon után – az állam aktív szerepvállalása ellenére is – jövátételten következményeket okozott.

Lónyai Menyhért, a korszak meghatározó politikusa, az 1867-es év pénzügyminisztere, a későbbi miniszterelnök, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja majd elnöke a kiegyezést követő időszak gazdaságpolitikai feladatait a következőkben határozta meg:

- az önálló államháztartás megalkotása,
- a jegybankkérdés,
- vámkérdés megoldása,
- közös költségvetés és az osztrák államadósság terheihez járadékfizetési hozzájárulás méltányosság alapján.²⁵

Ez a csoportosítás tartalmilag megegyezik a fentiekben említett feladatokkal, ugyanakkor más szempontokat is hangsúlyoz.

Magyarország első modern állami költségvetése 1968-ra készült el.

Az 1868. évi XXVIII. törvénycikk megalkotásával „kezdetét vette a magyar parlamentnek az a gyakorlata, hogy a költségvetést felhatalmazási törvény alakjában adja át a kormánynak”.²⁶

Lónyai Menyhért vezényletével szigorú költségvetési politika mellett, egyensúlyban lévő költségvetés megalkotására került sor.

A szigorú költségvetési politika később szembekerült a népszerűséget is jelentő túlköltekezési áramlatokkal. Ezek a törekvések, az 1873-as válság és Bosznia-Hercegovina 1878. július 29-ei okkupálása elindított egy tartósan deficitcsökkentési folyamatot.

Wekerle Sándornak csak az 1890-es években sikerült ezt megszüntetnie új adók bevezetésével, az állami üzemek racionalizálásával.²⁷

A jegybankkérdés 1878-ban oldódott meg az Osztrák–Magyar Bank létrehozásával. Ekkor ezt a területet is a közös érdekű ügyek csoportjába sorolták.²⁸

1851-ben jött létre az a vámszövetség, amely a kiegyezés után is fennmaradt. Ez a monarchián belül vámmmentességet jelentett. Külső relációban ugyanakkor egyértelműen az osztrák részről megállapított tarifarendszer érvényesült. A kereskedelempolitikát 1869-ben közös érdekű ügynek minősítették, és a vámszövetséget tíz évre megkötötték. Ezt a monarchia felbomlásáig rendszeresen megújították.²⁹

24 LENTNER Csaba: *Az állami szerepvállalás gazdaságpolitikájának történelmi és tudományos háttere Magyarország példáján keresztül*, Gazdasági élet és társadalom, 2011/1–2, 90.

25 HETÉNYI István: *Gazdaságpolitikai kérdések a dualizmus korában = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002, 350–351.

26 MAGYARY Zoltán: *A magyar állam költségvetési joga*, Közigazgatási jogi tanulmány, Budapest, Ezerkilencszázhuszonhárom A „Studium” Bizománya IV. Múzeum Körút 21, 40.

27 HETÉNYI: *i. m.*, 351.

28 *A Magyar Nemzeti Bank Története I. – Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924*, kötet szerk. BÁCSKAI Tamás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993, 259–330.

29 HETÉNYI: *i. m.*, 333–334.

Az Osztrák–Magyar Monarchia vámpolitikája tükrözte a 19. század második felének a védővámokra építő európai tendenciáit.³⁰

A közös vámterület az iparosodottabb nyugati területek (Ausztria és Csehország) és az agrárjellegű, élelmiszer- és nyersanyag-kitermelő Magyarország munkamegosztásán alapult. A magyar ipar növekedése ugyanakkor a dualizmus korában jóval gyorsabb volt, mint a nyugati területeké, és ebben a vámunió is szerepet játszott.³¹

Magyarország modernizációjának egyik döntő fontosságú kérdése a 19. század második felében az ipar fejlesztése volt.

A magyar ipar fejlődése az élvonalbeli nyugat-európai országokhoz képest egy-két évtizedes lemaradásban volt. A magyar iparosodás vezető területei a nehézipar mellett az alapanyag-termelés (szén- és vasbányászat), valamint az élelmiszeripar (elsősorban a malomipar) voltak.³²

Az ipari fejlesztések meghatározó feltételét jelentette a vasútépítés. Az új vonalak létesítésével párhuzamosan egyre erőteljesebben érvényesült a vasutak államosítása. Kiemelkedő jelentőségű volt az Osztrák–Magyar Államvasúttársaság magyarországi vonalainak állami kézbe vétele 1891-ben. A társaság 1890-ben csak a magyarországi hálózat 13%-át tulajdonolta, de ezeken bonyolódott az összes forgalom 1/3-a.³³

A neoabszolutizmus de facto megteremtette az iparszabadságot.³⁴

Az 1851. február 6-án kiadott és 1851. április 1-jén hatályba lépett ún. Ideiglenes Iparrendtartás szabad és engedélyezett iparokat különböztet meg. Az ideiglenes szabályozás az iparszabadság alapján állott.³⁵

Az 1859. december 20-án császári pátenssel kibocsátott és 1860. május 1-jén hatályba lépett Iparrendtartás szintén az iparüzési szabadság elvét alkalmazta a monarchia egész területére, nemcsak a szűk értelemben vett iparra, hanem a kereskedelemre és a szolgáltatásokra is kiterjedő hatállyal. Az iparüzés joga mindenki számára biztosított volt, néhány szakma kivételével eltörölték a képesítési kötelezettséget. A szabad iparoknál csak be kellett jelenteni az ipar gyakorlásának megkezdését. Nagyon szűk körben előzte meg az üzlet megnyitását engedélyezési eljárás.³⁶

A középkor maradványának tekinthető céhek 1872-ig fennmaradtak ugyan, azonban az engedélyek kiadásába már nem szólhattak bele. Az 1872-ben megalkotott első magyar

30 BEREND T. IVÁN, RÁNKI GYÖRGY: *Közép- Kelet Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*, átdolgozott, bővített, 2. kiadás, Közgazdasági Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 125.

31 KATUS: *i. m.*, 174–177.

32 GUNST PÉTER: *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996, 10.

33 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 257.

34 HETÉNYI: *i. m.*, 255–256.

35 RÓZSÁNÉ LENDVAI ANNA: *19. századi inasfelszabadító levelek az első magyar ipartörvényig = Közlemények Zala Megye Múzeumaiból, Zalai Múzeum 7, 1997. Zalaegerszeg*, szerk. KUNICS ZSUSZA, Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága; A honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi történettudományi-helytörténeti konferencia előadásai, Nagykanizsa, 1996. október 17–18, 95.

36 V. FODOR ZSUSZA: *A veszprémi ipartestület története I. rész 1886–1890. = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18, 1986. szerk. TÖRÖCSIK ZOLTÁN, UZSOKI ANDRÁS, A Veszprém Megyei Múzeum Igazgatóság Kiadványa, Veszprém, 1987, 517.*

ipartörvény, az 1872. évi VIII. törvénycikk rendelte el a céhek kötelező megszüntetését, illetve – a volt céhtagok többségi döntésével – lehetővé tette ipartársulattá átalakítását.³⁷

Az ipartársulatok szakmai érdekképviselői tevékenységet végeztek.³⁸ A törvénycikk értelmében az iparosok közös érdekeik előmozdítása érdekében egyesülhettek ipartársulatokká.

A dualizmus iparpolitikája két szakaszra osztható. Az első korszak a második ipartörvény, az 1884. évi XVII. törvénycikk megalkotásáig tartott, és messzemenően liberális irányzatú volt.

Az I. világháború kezdetéig tartó második periódust aktív állami beavatkozás és támogatás jellemezte.

Az 1880-as évek elejétől érvényesült állami iparfejlesztési politika keretében a magyar állam tudatosan törekedett az ipari fejlődés mesterséges eszközökkel történő serkentésére, az ágazati korrekció befolyásolására.³⁹

A közvetlen ipartámogatási eszközök között megtalálhatók voltak a vámkedvezmények, az ipartelepítést célzó adókedvezmények, a közszállítással kapcsolatos kedvezmények, a célszerű vasúti tarifarendszer, valamint a közvetlen pénztámogatás. A közvetett eszközök közül a legfontosabbnak az iparoktatás fejlesztését tekinthetjük.⁴⁰

Az első ipartámogatási törvény az 1881. évi XLIV. törvénycikk volt, a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről. A törvény a modern technikai feltételekkel rendelkező és az országban addig nem gyártott iparcikkeket előállító meglévő vagy újonnan létesítendő gyárak részére állami kedvezményeket biztosított.⁴¹ Az állami kedvezmény az 1870. évi LI. törvénycikk 2. paragrafusában megadott házadómentességen kívül 1895 végéig adó- és illetékmentességet, valamint ipari célú só felhasználása esetén kedvezményes áron való hozzáférést jelentett.⁴² A kedvezmények mértékéről a földművelésügyi miniszter és az ipar- és kereskedelemügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben határozott, minden esetben külön kezelve.⁴³ 1885 és 1888 között 236 újonnan létrehozott és 187 már működő üzem vette igénybe az állami kedvezményeket.⁴⁴

Az 1890 évi XIII. tc. tovább bővítette az állami támogatási lehetőségeket. Például a kedvezményben részesülő gyárak javára végleges vagy ideiglenes kisajátításnak volt helye.⁴⁵ A kedvezmények időtartama 15 évre hosszabbodott.⁴⁶ Bevezették a kamatmentes állami hitelek folyósítását, mintegy 3 millió korona összegben. Ezt követően áttértek az állami szubvenciók rendszerére, amely a létesítendő gyár alaptőkéjének 1/10–1/3 részéig terjedhetett.⁴⁷

37 1872. évi VIII. törvénycikk Az ipartörvény 76. paragrafus 25.

38 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 249.

39 KAPOSÍ Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*, Dialog Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002, 238.

40 HETÉNYI: *i. m.*, 357.

41 1881. évi XLIV. törvénycikk a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről 1. §.

42 1881. évi XLIV. törvénycikk a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről 2. §. 1–3.

43 1881. évi XLIV. törvénycikk a hazai iparnak adandó állami kedvezményekről 3. §.

44 BEREND T., RÁNKI: *Közép-Kelet Európa...*, *i. m.*, 124.

45 1890. évi XIII. törvénycikk a hazai iparnak állami kedvezményekben való létesítéséről 5. §.

46 1890. évi XIII. törvénycikk 3. §.

47 BEREND T., RÁNKI: *Közép-Kelet Európa...*, *i. m.*, 124.

Az állami ipartámogatás területén nagy fellendülést a harmadik ipartámogatási törvény, az 1899. évi XLIX. törvénycikk hozott. A törvény alapján 1899–1907 között 9 millió korona állami támogatást folyósítottak.⁴⁸

A törvény a kedvezményben részesíthetők körét jelentősen kiszélesítette. Ebbe a kategóriába kerültek – egyebek mellett – a nehézipar jelentős területei, így a fémlemez hengerművek, a fegyvert és szerszámgépeket előállító gyárak, a műszer-, tanszer- és óraüzemek, a vegyi készítményeket előállító gyárak, műtrágyaüzemek, valamint a villamosságot előállító telepek jelentős része.⁴⁹

Ugyancsak felvették a kedvezményezetttek közé a kézműiparosokból vagy mezőgazdák-ból alakult szövetkezeteket, amennyiben azok a törvényben felsorolt cikkeket gyártották.⁵⁰ Végül, de nem utolsósorban azok a vállalatok is kedvezményben részesülhettek, amelyeket nagyobb számú házi iparos foglalkoztatására hoztak létre.⁵¹

A törvénycikk egyértelműen rögzíti, hogy az eljáró kereskedelemügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben a kedvezmények megadását feltételekhez kötheti, illetve azok kiadását megtagadhatja olyan esetekben, ha a már fennálló ipar érdekei úgy kívánják.⁵²

A tárgykörben megalkotott negyedik törvény, a hazai iparfejlesztésről szóló 1907. évi III. törvénycikk az előzőeknél is szélesebb lehetőségeket teremtett a magyar ipar állami eszközökkel való támogatására. Ennek alapján a kormány felhatalmazást kapott minden olyan cikk előállításának állami kedvezményekben való részesítésére, „*amelyek gyártásának fokozását általános közgazdasági érdekek teszik kívánatossá*”.⁵³ Az új alapítású üzemek mellett a meglévő gyárak fejlesztése és bővítése is támogatható volt. A törvény a 15 évre biztosítható kedvezmények mellett a kereskedelemügyi miniszternek felhatalmazást adott arra, hogy olyan esetekben, amikor „*az iparvállalat létesítését, kibővítését, vagy fenntartását általános közgazdasági érdekek teszik kívánatossá, a hazai ipari termelés fokozása, vagy biztosítása céljából egyes vállalatoknak [...] akár egyszer s mindenkorra, akár több évre szóló államsegélyt engedélyezhessen, vagy az ilyen vállalatok létesítését esetleges állami részesedés útján is előmozdíthassa*”.⁵⁴ Az érintett cég tehát vagy pénzbeli támogatást kapott, vagy a miniszter az állam nevében a társaság részvényeiből jegyezhetett. A hazai iparfejlesztésről szóló 1907. évi III. törvény alapján már az első három évben 10,6 millió koronát folyósítottak az iparnak, többet, mint az előző törvény alapján összesen 9 év alatt.⁵⁵

Az állami ipartámogatás elsősorban a könnyűipar fejlesztését célozta. Az élelmiszeripar kivételével a könnyűipari ágazatok (textilipar, ruházati ipar, bőripar), az Osztrák–Magyar Monarchián belüli munkamegosztás következtében hátrányban voltak a fejlettebb osztrák

48 Uo., 124.

49 1899.évi XLIX. törvénycikk a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről 1. §. 2. pont

50 1899.évi XLIX. törvénycikk a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről 1. §. 3. pont

51 1899.évi XLIX. törvénycikk a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről 1. §. 4. pont

52 1899.évi XLIX. törvénycikk a hazai iparnak állami kedvezményekben való részesítéséről 6. §.

53 1907. évi III. törvénycikk a hazai ipar fejlesztéséről 1. §.

54 1907. évi III. törvény a hazai ipar fejlesztéséről 9. §.

55 BEREND T., RÁNKI: *Közép-Kelet Európa...*, i. m., 124.

és cseh területekhez képest. Így elmaradottak maradtak, és a lakossági igényeknek csak kis részét tudták kielégíteni.

Az állam azonban a nagyipar fejlesztésére is nagy erőfeszítéseket tett. A hazai közszállítási rendszert például úgy alakította át, hogy annak elsődleges haszonélvezője a hazai nehézipar lett.⁵⁶

A magyar kapitalista fejlődés vizsgálatánál, külön figyelmet érdemel a kisipar meghatározó jelentősége. A gyáripar fejlődése nem szüntette meg a kisárutermelést, de jelentősen átalakította azt. A feudalizmusra jellemző, rendelésre dolgozó kézműiparból piacra termelő kisárutermelő üzemeknek teremtett helyet. 1852-ben az önálló iparosok száma 227 229 volt. 1870-ben ez a szám 291 091-re, 1880-ra pedig 387 636-ra emelkedett. 1880-ban a kb. 400 000 munkás háromnegyed része szintén a kisiparban dolgozott. A kisiparban tehát összesen mintegy 6-700 000 fő (önálló kisiparos és munkás) tevékenykedett, a nagyiparban dolgozók száma pedig 110 000 volt.⁵⁷

Az 1890 és az I. világháború közötti időszak a magyar kapitalizmus leggyorsabb fejlődési szakasza volt.

1897-ben Tisza István a következőket írta: „Kevés dolog volt és lehetett oly üdvös reánk, gazdákra nézve, mint az ipar gyors fellendülése úgy Ausztriában, mint különösen hazánkban. Ennek köszönhetjük nemcsak búza- és húsfogyasztásunk gyors emelkedését, de azt is, hogy mind több és több gazdája, több és több vidéke hazánkban élvezzi a városi fogyasztó közönség közzellétének kiszámíthatatlan előnyeit.”⁵⁸

A századfordulón már létrejöttek és virágzásnak indultak azok az iparágak (elektromos ipar, vegyipar), amelyek az I. világháború után váltak az ipari fejlődés motorjává.⁵⁹

1890-re a kisipari vállalkozások száma 1880-hoz képest 20%-kal nőtt. A kisiparban alkalmazottak száma 1890-ben 280 000 volt, 1900-re ez a szám 334 000-ra emelkedett.

A századfordulót követően a nagyipar jelentőségének növekedése egyértelműen érzékelhetővé vált. A kisiparosok összlétszáma növekedett, de néhány iparágban (építőanyag-, bőr-, textil-, élelmiszer-, vegyipar) már abszolút visszaesés is bekövetkezett.

Az I. világháborút megelőző évtizedben már egyértelműen csökkent a kisipar szerepe, az ország ipari termelésének mintegy 25%-ára esett vissza.

Ebben az időszakban a kisipar fejlődésének súlypontja egyértelműen vidékre helyeződött át.⁶⁰ Az iparban foglalkoztatottak alakulása jól mutatja az ipari fejlődés folytonosságát. Az 1890., 1900. és az 1910. évi népszámlálás adatai szerint az iparban dolgozók aránya 12,3, 13,8 és 17,4% volt.⁶¹

56 KAPOS: Magyarország..., i. m., 239.

57 RÁNKI György: *A kisipar szerepe a magyar kapitalista fejlődésben*, Történelmi Szemle, 1964/2, 423–452. = *Magyar gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 303–304.

58 TISZA István: *Magyar agrár – politika (részletek)* = *Magyar Közgazdasági gondolkodás*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, 2002, 453.

59 GUNST: i. m., 11.

60 RÁNKI: i. m., 303–312.

61 BUDAY László: *Magyarország küzdelmes évei = Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 344.

A gyáriparban foglalkoztatottak száma 1884 és 1913 között 101 000 főről 496 000 főre emelkedett. A gyáripar fejlődési üteme ebben az időszakban 5,5-6% volt, amely meghaladta az ipari növekedés 4%-os arányát.

Annak ellenére, hogy a kisipar jelentősége az iparon belül – a korábban említettek szerint – 25%-ra mérséklődött, a magyar gazdaság megőrizte azt a kisipari rendszert, amelynek keretei között az iparos egyedül vagy néhány fős segédszeméllyel dolgozott. 1910-ben az 1–5 fővel dolgozó ipari vállalkozások az összes ipari üzem több mint felét (50,3%) tették ki. Magyarországon – kevés kivételtől eltekintve – nem működött az a Nyugat-Európában általános tendencia, amely szerint a kisüzemek anyagi megerősödésüket követően egyre nagyobb szervezetté fejlődnek, és így egy masszív középüzemi hálózatot hoznak létre.⁶²

A 19. század végén jelentős változások történtek a gazdasági igazgatás központi szervezetének rendszerében. Az 1889. évi XVIII. törvénycikk a Közmunka- és Közlekedésügyi Minisztériumot kereskedelemügyi minisztériummá, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumot földművelésügyi minisztériummá szervezte át.⁶³ A kereskedelemügyi minisztérium hatáskörébe a következő ügyek tartoztak: vasutak, hajózás, közutak, magasépítéset, kereskedelem, szabadalmi ügyek stb. A földművelésügyi minisztérium hatásköre pedig – egyebek mellett – kiterjedt az összes egyéb gazdasági ügyre, a bányaugyekre, valamint a gazdasági szakoktatásra is. A kereskedelmi és iparkamarák felügyeletét közvetlenül a kereskedelemügyi miniszter végezte. 1893-ban jött létre az iparfelügyelet, amely elsősorban a munkásvédelem ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat látta el.⁶⁴

3.2. Az I. világháború hadigazdálkodása

Az I. világháború kezdetben érzékelhető konjunkturális hatásai a világegés elhúzóásával Európában mindenütt megszűntek, a tartalékok kimerültek. A háború megváltoztatta a gazdasági kapacitások eloszlását, mindenhol erősödött a fegyvergyártást végző nehézipar és gépipar szerepe. Az egyes országok a katonaság igényei miatt rendkívül jelentős munkaerőtömeget vontak ki a termelésből. A szabadkereskedelem legjelentősebb államai (pl. Nagy-Britannia) is védővámok bevezetésére kényszerültek. A legrosszabb helyzetben a gyarmatokkal nem rendelkező közép-európai országok voltak, hiszen csak belső erőforrásaikra számíhattak. A gazdasági feltételek a háború előrehaladtával a központi hatalmak számára egyre hátrányosabban alakultak.⁶⁵

Magyarországon, más európai államokhoz hasonlóan az I. világháború idején az állam által vezérelt hadigazdálkodás folyt. Fontos hangsúlyozni, hogy ezt azonban mindvégig átmeneti állapotnak tekintették.

A korszak egyik legnevesebb közgazdásza, Heller Farkas, aki *A háború és a közgazdaságtan elmélete* című – 1923-ban a *Közgazdasági Szemlé*ben megjelent – elemzésében

62 KAPOSÍ: *Magyarország...*, i. m., 240.

63 1889. évi XVIII. törvénycikk az 1847/8 évi III. tc. 14. §-nak módosításáról 2. §

64 BARNA, HORVÁTH, MÁTHÉ, TÓTH: i. m., 240.

65 KAPOSÍ Zoltán: *A 20. század gazdaságtörténete*, Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2004, 16.

az erőteljesebb állami beavatkozással kapcsolatban a következőket írta: „A gazdasági beavatkozás nagyobb fokban vált szükségessé, nem azért, mert a versenyszabadság hatásai mutatkoztak volna más színben, hanem főképpen azért, mert a háború folyamán a versenyszabadság feltételei sok irányban önmaguktól megszűntek, más irányokban viszont a hadviselés lényegéből kifolyólag meg kellett azokat szüntetni. Mi sem bizonyítja jobban, hogy a háború után a túlságos állami beavatkozás fokozatos visszafejlesztése indult meg minden felé”.⁶⁶

Magyarországon a hagyományos békegazdaság nagyon gyorsan háborús gazdasággá alakult át. A háborús gazdálkodásnak a kötött devizagazdálkodás, a külkereskedelem engedélyhez kötése, a központi anyaggazdálkodás, a hatósági ár- és bérszabályozás, valamint az egyes fogyasztási cikkekkel való ellátás korlátozása voltak a fő jellemzői.⁶⁷ A gazdaságban megmaradt a magántulajdon meghatározó szerepe, de a folyamatos állami megrendelések következtében felértékelődött a nehézipar, a hadianyaggyártás és a fegyvergyártás jelentősége. Az állam a háborús céloknak rendelte alá a gazdaságot, és ahol indokoltnak látta, ott korlátozásokat vezetett be.⁶⁸

A világháború alatt 1916-ban volt a legmagasabb a hadikonjunktúra. A hadiipar teljes kapacitással működött, az anyag- és nyersanyagellátás, az energiaszolgáltatás még elfogadható színvonalú volt. A hadianyagszállítók hatalmas vagyionokra tettek szert, ami jelentősen felvirágoztatta a luxusipart.

1917-ben megkezdődött a gazdaság dezorganizációja, amely 1918-ban tovább fokozódott.⁶⁹

A háború negatív következményei azonban már annak kitörésekor jelentkeztek. A katonai mozgósítás a Monarchiában 8 millió főt érintett, amelyből 3 millió volt magyarországi. Ennek egyik legsúlyosabb következménye a munkaerőhiány, és az ennek kompenzálásaként igénybevett gyermek- és női munka volt. Már 1914-ben elrendelték az értéktőzsde bezárását, és fizetési moratóriumot léptettek életbe.

Az élelmiszer-ellátás biztosítására 1915-ben hatósági ármaximalizálást, 1916-tól jegyrendszert alkalmaztak.⁷⁰ A hadigazdálkodás keretében a magyar iparral kapcsolatban a következő kényszerintézkedések születtek:

- az ipar korlátozása a hadseregszükséglet és a közellátás érdekében,
- új ipari nyersanyagok feltárása és az anyagtakarékos felhasználásra irányuló intézkedések,
- a hulladék anyagok ipari termelési célra történő biztosítása,
- pótanyagok alkalmazásával kapcsolatos intézkedések,
- az iparcikkek „normalizálása”.

66 HELLER Farkas: *A háború és a közgazdaságtan elmélete = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, 2002, 615.

67 CSIKÓS-NAGY: *i. m.*, 35.

68 KAPOS: *Magyarország... i. m.*, 262.

69 HONVÁRI János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Aula Kiadó, Budapest, 2006, 14.

70 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOS, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 305.

Ez utóbbi a termelt cikkek számának csökkentését és az egységesen, illetve kizárólagosan gyártható típusok megállapítását jelentette.⁷¹ A gyárparban az árak maximalizálására soha nem került sor. 1914 és 1918 között a gyárpar 48%-a már hadi megrendeléseknek tett eleget.⁷²

Elosztási szempontból a legnagyobb nehézséget az anyaggyártás jelentette. Az érdekvéköpiseletek és a minisztériumok részvételével bizottságok jöttek létre az anyaggyártási feladatok ellátására. Létrehozták az állami részesedésű anyagközpontokat részvénytársasági formában. 1916-ban megtörtént az ipari készletgyártás bevezetése. 1916 februárjától a fémek, márciustól a bőr, a gumi, a rézgálic, májusban a gyapjú, augusztusban pedig a nyerspamut bejelentési kötelezettségét és zárolását rendelték el.⁷³

A háború egy egyre gyorsuló inflációs folyamatot indított el. A világháború rendkívüli kiadásainak fedezésére hadikölcsön kötvények kibocsátására került sor.

A hadigazdálkodási intézkedéseket a világháború alatt – mint ahogy arra a korábbiakban már utaltunk – mindvégig ideiglenes megoldásoknak tekintették. A döntéshozók és a közgazdaságtan képviselői egyaránt azt vallották, hogy ezek a rendszabályok nem érinthetik a fennálló tulajdonviszonyokat, és a háborút követően a gazdaságpolitika visszatér az eredeti, „rendes” kerékvágásba.⁷⁴

Földes Béla, a közgazdaságtan kiemelkedő tekintélyű professzora, az 1917. év átmenetgazdasági minisztere, az Átmenetgazdasági Tanács alakuló ülésén elmondott nyitóbeszédében a következőket fogalmazta meg: „A háborús gazdaságnak legsajátosabb és legkivételesebb természetű alkotásai a központok, amelyeket tehát elsősorban kell a békére való átmenetnek érintenie [...] Kétségtelen, hogy abban a pillanatban, amidőn a gazdasági szabadság előfeltételei megszűnnek, a központok meg fognak szűnni. Mivel azonban a háború után sem lehet majd a gazdasági életet azonnal magára hagyni, amennyiben még továbbra is szükség lesz némi irányításra, egyes központok átszervezésével és az állami felügyelet hatályosabb keresztülvitelével kell kísérletet tenni. A végleges döntés ebben a kérdésben összefügg az átmenetgazdaságnak azzal a problémájával, hogy vajon gazdasági szabadság vagy az etatizmus felé haladunk-e?”⁷⁵

3.3. Trianon gazdasági következményei

Magyarország az I. világháború vesztes hatalmai közé tartozott. Az Apponyi Albert által vezetett magyar delegáció 1920. június 4-én kénytelen volt aláírni a trianoni békediktátumot. A békeszerződést az Országgyűlés az 1921. évi. XXXIII. törvénnyel fogadta el.

71 SZTERÉNYI József, LADÁNYI Jenő: *Magyar ipar a világháborúban*, Budapest, 1934, 108–109. = *Magyar gazdaságtörténeti szövegyűjtemény XVIII–XX. század*, szerk. CZOCH Gábor, FARAGÓ Tamás, KÖVÉR György, POGÁNY Ágnes, SZÁVAI Ferenc, VARGA Zsuzsanna, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 311–336.

72 KAPOS: *Magyarország...*, i. m., 305.

73 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOS, KÖVÉR, HONVÁRI: i. m., 305–306.

74 Uo., 306.

75 FÖLDES Béla: *Az átmenetgazdaság főbb problémái (részletek) = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002, 586–587.

A háború és az azt követő időszak forradalma, diktatúrája, konfliktusai és megszállásai hatalmas embervesztést és vagyoni károkat okoztak.

A trianoni békeszerződés következtében Magyarország elveszítette területének 67,3%-át, népességének pedig 58,4%-át.⁷⁶ Más források szerint a területi veszteség aránya 71,4%, a lakosságcsökkenés pedig 63,6%.⁷⁷ Messzemenően egyetértünk Földes Béla álláspontjával, amely szerint „a trianoni parancs Magyarország gazdaságát megfosztotta nagy részétől annak, amit a múltból hozott és nagyon soktól, amitől a jövő fejlődése függ”.⁷⁸

A gazdasági ágazatok közül a legnagyobb kártételeket a mezőgazdaság szenvedte el, jövedelmei 61%-kal csökkentek. Az ipar veszteségei voltak relatíve a legkisebbek, itt a jövedelemcsökkenés 51%-os volt.⁷⁹

A területi változások következtében az ország iparosabb lett, hiszen az alacsonyabb népsűrűségű peremvidékeket csatolták el. Az ipari népesség 51,2%-a, a gyári munkásnak pedig az 57%-a maradt a trianoni Magyarországon. A történeti Magyarország 4241 gyárának 48,9%-a, mintegy 2075 üzem maradt a megcsonkított területeken.⁸⁰

A gazdaság és az ipar fejlesztése szempontjából meghatározó volt, hogy az új államhatárok közelében fekvő vasútvonalak és csomópontok tudatosan az utódállamokhoz kerültek át.

A békeszerződések következtében szétesett az Osztrák–Magyar Monarchia munkamegosztásának rendszere. Szinte mindegyik utódállam egyoldalú gazdasági szerkezetet örökölt. Ausztria ipari országgá vált, Magyarországnak pedig megmaradt közepesen iparosított agrárállam jellege.

A békeszerződések kimondták a korábbi gazdasági kapcsolatok sérthetetlenségét. Az utódállamok azonban a Monarchiától való félelmükben és a nacionalizmus megerősödésének következtében, inkább a gazdasági elzárkózást és az őket is sújtó ellátási problémákat választották, és lemondtak az egymással való kereskedés előnyeiről. Mindegyik utódállamnak, így Magyarországnak is ki kellett lépnie a világpiacon. Kiderült, hogy ezek az országok az élvonalhoz tartozókhöz képest gyengébb minőségben és gazdaságtalanabban termelnek, áruikat csak áron alul tudják értékesíteni.⁸¹

A Monarchia felbomlásával Magyarország is kikerült a világpiacon, és külkereskedelmére utalt állammá vált.

A trianoni békediktátummal az ország elveszítette ipari nyersanyagkincsei jó részét, ami a nehézipar számára súlyos nehézségeket okozott. Például a vasérctermelésnek csak a 11%-a maradt a határokon belül.⁸²

76 HONVÁRI János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Aula Kiadó, 2006, 19.

77 VARGA István: *Csonka Magyarország gazdasági fejlődése*, Budapest, 1932, 3–10. = *Magyar gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, Budapest, 2003, 346.

78 FÖLDES Béla: *A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra (részletek) Előszó = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002, 592.

79 KAPOSÍ: *A 20. század... i. m.*, 97–98.

80 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 321.

81 KAPOSÍ: *A 20. század... i. m.*, 19.

82 GUNST: *i. m.*, 40.

A feldolgozóipar nyersanyagbázisa az elcsatolt peremvidékeken volt található. A korábban a birodalmi igények kielégítésére létrehozott feldolgozóipari kapacitások nagy része az új országok területein maradt. Ezek azonban a nyersanyag- és alapanyaghiány, valamint a piacvesztés miatt túlméretezetté és feleslegessé váltak.⁸³

1918 és 1923 között az elcsatolt területekről áttelepülők és az Amerikából hazatelepülők száma mintegy 300-320 ezerre becsülhető. Az utódállamokból érkezők túlnyomórészt köztisztviselők és szabadfoglalkozásúak voltak. Döntő többségük éveken belül nem jutott álláshoz és lakáshoz, ami további társadalmi és gazdasági problémákat okozott.⁸⁴

A magyar gazdaság nagyon komoly finanszírozási problémákkal is küszködött. Korábban a gyáripari és a közlekedési beruházásokban meghatározó volt a külföldi – elsősorban az osztrák és német – tőke szerepe. Trianon előtt a gyáriparban a részvények 36%-a, a bankok részvényeinek 55%-a külföldi kézben volt. Az államkölcsönök és a vasúti kötvények jegyzésében a külföldi részvétel elérte a 60-70%-ot. A világháború után Európa gazdaságának első számú finanszírozójává Nagy-Britannia és az Egyesült Államok vált. Magyarország hasonlóan a többi vesztes államhoz, külföldi hitelhez csak azt követően juthatott, miután megállította az inflációt, szanálta gazdaságát, és elismerte jóvátételi kötelezettségét.⁸⁵

Fokozta a nehézségeket a szén-, nyersanyag- és élelmiszerhiány. Az utódállamok a békeszerződés aláírásáig Magyarországot gazdasági blokáddal sújtották.

A háborút követő katonai megszállás szintén óriási károkat okozott, amelynek összege 24,5 milliárd arany korona volt.⁸⁶

Magyarországnak hatalmas gazdasági terhet jelentett, hogy a többi vesztes államhoz hasonlóan háborús jóvátételt kellett fizetnie. A győztes államok a jóvátétel végleges összegének megállapításáig zálogként lefoglalták az ország teljes állami bevételét, és minden vagyonát. Jóvátételként az előírt szénzállítási, valamint vasúti gördülőanyag-szállítási kötelezettségen túlmenően készpénzben 179 millió aranykoronát állapítottak meg. Az összeget az 1927/28-as költségvetési évtől 1942/43-ig évi 5 millió aranykoronáról indulva évről évre emelkedő részletekben, átlagosan mintegy évi 10 millió koronánként kellett volna megfizetni. Ténylegesen az 1920-as évek végéig mintegy 30 millió aranykorona kifizetésére került sor, majd Magyarország a gazdasági világválság miatt a jóvátételfizetést teljesen felfüggesztette.⁸⁷

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával és a trianoni békeszerződéssel tehát Magyarország teljesen új feltételek közé került. A gazdaság teljes átalakítására volt szükség. A feladatot tovább nehezítette az a körülmény, hogy a gazdaság megújítására egy elvesztett háború, egy elbukott forradalom és egy megszüntetett diktatúra után kellett sort keríteni.⁸⁸

83 KAPOSZI Zoltán: *XX. század gazdaságtörténete I. 1918–1945.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 1998, 100.

84 HONVÁRI: *XX. századi... i. m.*, 24.

85 *Uo.*

86 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSZI, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 326.

87 *Uo.*, 326–327.

88 HONVÁRI: *XX. századi ..... i. m.*, 24.

3.4. Konszolidáció és gazdasági fellendülés 1920–1929

Az első világháború utáni korszak gazdaságpolitikája öt szakaszra osztható, amelyek a következők:

- Gazdasági konszolidáció 1920–1925.
- Gazdasági fellendülés 1926–1929.
- Gazdasági válság 1930–1938.
- Háborús gazdálkodás 1939–1944.
- A háború utáni újjáépítés, a totális államszocialista rendszer gazdasági előkészítése és kiépítése 1945–1949.⁸⁹

A Trianon utáni időszak gazdaságpolitikáját meghatározó fő tényezők a következők voltak: a háború és a békediktátum következményeinek lehetőség szerinti felszámolása, a gazdasági válság és a társadalmi-gazdasági bizonytalanságok.⁹⁰

A nyugat-európai államok a háborús szükségintézkedéseket 1920-ig felszámolták. Magyarország azonban a kényszerrendszabályokat kénytelen volt a konszolidáció megteremtéséig, 1924 végéig alkalmazni.

A vesztes háború és a Monarchia széthullása után az egyik legnagyobb feladat az infláció megfékezése és a pénzügyi stabilizáció volt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia a világháború kitöréséig nem ismerte a pénzromlást. Az aranyalapú koronának az 1892. évi XVII. törvénycikkkel történő bevezetésétől 1914-ig a korona stabilitása biztosított volt. A háború végére viszont az infláció mértéke már elérte a 60%-ot.⁹¹

1923–1924 fordulójára a pénzromlás olyan mértékűvé vált, hogy lehetetlenné tette a reális számvetést, és teljesen dezorganizálta a gazdaságot.⁹²

1924 közepére az infláció 14500:1 pénzértékcsökkenést eredményezett.⁹³ Az osztrák békeszerződés kötelezte az utódállamokat a korábban jegybanki funkciókat ellátó Osztrák–Magyar Bank felszámolására, és a korábbi közös pénz, a korona felülbélyegzés útján történő megszüntetésére. Az 1921. évi XIV. törvénycikk felállította a pénzügyminiszter főfelügyelete alatt működő Magyar Királyi Állami Jegyintézetet, amely 1924-ig, a Magyar Nemzeti Bank felállításáig ellátta a központi bank szerepét.

1920-ban Hegedüs Lóránt pénzügyminiszternek a deflációra épülő pénzügyi szanalási terve nem volt sikeres.⁹⁴

89 CSIKÓS-NAGY Béla: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája. Tanulmányok az ezredforduló küszöbén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996, 4.

90 BEKKER Zsuzsa, HILD Márta: *Közgazdaságtan a két világháború között = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002, 513.

91 *Uo.*, 518.

92 HONVÁRI: *XX. századi...*, i. m., 32.

93 VARGA: *i. m.*, 3–10.

94 POGÁNY Ágnes: *Hegedüs Lóránt pénzügyminisztersége 1920. december–1921. szeptember = A Magyar Nemzeti Bank története*, szerk. BÁCSKAI Tamás, KJK, Budapest, 1993, 438–444.

Az 1920-as évek elejére egyértelművé vált, hogy az ország gazdasági konszolidációja csak külső segítséggel valósulhat meg. Magyarország hosszú előkészítést követően, 1924-ben hozzájutott mintegy 307 millió aranykorona értékű népszövetségi kölcsönhöz. A feltételként támasztott szanalási tervet az Országgyűlés az 1924. évi V. törvénycikkkel fogadta el. A szanalási tervben előírtaknak megfelelően a független jegybank létrehozása is megtörtént. 1924. április 26-án lépett hatályba az 1924. évi V. törvénycikk a Magyar Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról. A törvény alapján 1924. június 24-én – részvénytársasági formában – megkezdte működését a Magyar Nemzeti Bank.⁹⁵

Az 1925. évi XXXV. törvénycikk a korona helyett bevezette a pengőt.⁹⁶

Magyarország a környező államok hasonló törekvésének hatására 1925. január 1-től új vámtarifát alkalmazott, amely elsősorban a hazai iparnak nyújtott jelentős védelmet. Az új vámtarifa több mint 40 000 cikkre vonatkozott, és a korábinál magasabb arányú volt, átlagos mértéke 30%-ot tett ki. Ezzel a megoldással elsősorban a hazai textilipart, bőripart, papíripart, élelmiszeripart, kohászatot, vasipart kívánták segíteni. A gépiparon belül a járműipar, a mezőgazdaságigép-gyártás, illetve a villamosságigép-gyártás kapott jelentős vámvédelmet. Vámmentesen lehetett behozni az ország számára létfontosságú ipari nyersanyagokat.⁹⁷

A gazdasági stabilizációnak, a kedvező világgazdasági helyzetnek és az országba áramló külföldi hiteleknek köszönhetően az évtized második felében már gazdasági növekedés történt, amelynek motorja egyértelműen az ipar volt. 1929-ben az ipari termelés már 12%-kal meghaladta a háború előtti utolsó békeév szintjét.⁹⁸

Erőteljesen megváltozott az ipar szerkezete. A nagy tőkeigényű nehézipar helyét egyre inkább a lakossági fogyasztási igényeket kielégítő könnyűipar – különösen a textilipar –, valamint az új iparágak, például a villamosenergia-ipar, vegyipar foglalták el.⁹⁹

1913 és 1929 között a textilipar aránya a gyáripar termelési értékében 4,8%-ról 14,2%-ra nőtt. A villamosenergia-termelés aránya pedig 1,5%-ról 4,2%-ra emelkedett.¹⁰⁰

Az élelmiszeripar jelentősége számottevően visszaesett, aránya az 1913-as 42%-ról 1938-ra 30%-ra csökkent, de még így is az egyik meghatározó iparág maradt.¹⁰¹

A bányászati – kohászati ipar átalakulásának nagyon jelentős feltételét jelentette a bauxitbányászat és az ennek nyomán kifejlődött timföld- és alumíniumgyártás. Megújult a magyar gépipar. Ennek keretében Magyarországon az 1920-as években elindult a traktor-, az autó- és a motorkerékpárgyártás. Rohamléptékkel fejlődött a rádióipar és az optikai ipar is.¹⁰²

A nagyiparban az 1920–1930-as években az I. világháború előtt megindult koncentrációt némiképp ellentétes irányú mozgások váltották fel. Az 1930-as évek elején a 100 munkásnál

95 BOTOS János: *A Magyar Nemzeti Bank története II. Az önálló jegybak 1924–1948*, Presscon Kiadó, Budapest, 1995, 5.

96 1925. évi XXXV. törvénycikk A pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről 1. §.

97 HONVÁRI: *XX. századi...*, i. m., 45.

98 BEREND T., RÁNKI: i. m., 337.

99 KAPOS: *A 20. század...*, i. m., 105.

100 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOS, KÖVÉR, HONVÁRI: i. m., 361.

101 GUNST: i. m., 81.

102 KAPOS: *A XX. század...*, i. m., 111.

kevesebbet foglalkoztató vállalatok a gyári munkások 29%-át alkalmazták, 1914 előtt ez a hányad 27% volt. A 100–500 fős üzemek által foglalkoztattak aránya a korábbi 36%-ról 38%-ra nőtt. Az 500-nál több munkást alkalmazó gyárakban dolgozó munkavállalók aránya pedig 37%-ról 32%-ra csökkent.¹⁰³

A középüzemek számának növekedését a könnyűipar fejlődése és jelentőségének növekedése idézte elő.

Magyarországon a fejlett ipari államoktól eltérően továbbra is jelentős maradt a kisipar szerepe, az 1920–30-as években megmaradt az ipari termelésen belüli kb. 25%-os aránya. 1938-ra a kisiparban foglalkoztattak száma az I. világháború előtti adatokhoz képest némileg csökkent, de még így is megközelítette a 45%-ot.¹⁰⁴

A kisiparban foglalkoztatottak aránya különösen az építőiparban és a ruházati iparban volt meghatározó. Az utóbbi területen a kisipari keretek között tevékenykedők hányada elérte a 80%-ot.¹⁰⁵

Olyan új lehetőségek is nyíltak a kisüzemek számára, mint a gyáripár számára a félkész termékek beszállítása, valamint a tartós fogyasztási cikkek javítása, szervizelése.¹⁰⁶ A kisipar jelentősége megmaradt a fogyasztási piac igényeinek kielégítésében is.

Magyarország konszolidációja óriási erőfeszítések mellett 1929-re sikeresen megvalósult. Még akkor is igaz ez a megállapítás, ha a gazdasági és az ipari fejlődés növekedési üteme nem érte el a legfejlettebb államok szintjét. Az ország csak – nemzetközi összehasonlításban is – kiugróan magas külföldi tőkebevonással volt képes a konszolidációt megvalósítani.¹⁰⁷

Elsősorban a piacok védelmére hozták létre a kartellmegállapodásokat, jellemzően a nehéziparban. A megállapodások száma folyamatosan nőtt, számuk 1931-ben 256, 1941-ben pedig 357 volt. A kartellek ellenőrizték 1931-ben az ipari termelés 32%-át, 1941-ben pedig a 42%-át. A kartellmegállapodások túlnyomó része nem a termelés vertikális megszervezésére, hanem annak csökkentésére vagy leállítására irányult, néhány kiemelt nagyvállalat érdekében. Ezek a megállapodások tehát konzerválták az ipar meglévő termelési színvonalát, így hosszabb távon a lemaradást segítették elő.¹⁰⁸ A fejlett államokhoz képest lassabb ipari növekedés összességében hiányos szerkezeti változásokkal járt együtt. Ezek egy része modernizációs folyamatokat kényszerített ki, másik része azonban a technikai-technológiai lemaradás irányába sodorta a magyar ipar fejlődését.¹⁰⁹

3.5. Gazdasági válság 1929–1938

A konszolidáción éppen túljutott magyar gazdaságot az 1929–1933-as nagy gazdasági világválság – Közép-Európa többi államához hasonlóan – tragikusan érintette. Magyarország

103 GUNST: *i. m.*, 82.

104 *Uo.*

105 KAPOS: *Magyarország...*, *i. m.*, 61.

106 KAPOS: *A 20. század .....*, *i. m.*, 111.

107 CSIKÓS-NAGY: *i. m.*, 85.

108 GUNST: *i. m.*, 83.

109 *Uo.* 83.

az 1930-as évek elejére a térség legeladósodottabb államává vált. Az ország külföldi tartozása 1931-ben 4,3 milliárd pengőt tett ki, amelynek 57%-a hosszú, 43%-a pedig rövid lejáratú áru-, folyószámla- és váltóleszámtólású hitelből állt. A külföldi hitelek több mint fele a magyar államot és más közületet, a maradék pedig magánfeleket terhelt.¹¹⁰

A válság a gazdasági ágazatok közül legjobban a mezőgazdaságot sújtotta. A globális krízis hatása az iparban nem egyformán érvényesült. A legnagyobb mértékben a vas- és acélgégyártás, a gépgyártás és a faipar esett vissza, ahol a termelési érték a válság mélypontján, 1932-ben az 1929. évinek az 50-60%-át érte el. Arra figyelemmel, hogy ezeknek az iparágaknak a többségét vámokkal védték, és itt volt a kartellek aránya a legnagyobb, a probléma áthidalásának eszközeként az ármegállapodásokat alkalmazták.¹¹¹

A széntermelés alig csökkent, egy kormányrendelet ugyanis 1930-ban az állami hivatalok után az önkormányzatok számára is kötelezővé tette a hazai szénrel való fűtést.¹¹²

A legtöbb könnyűipari ágazatot, így a textil-, papír- és bőripart kevésbé érintette a válság. Ennek legfőbb oka nem az iparágak rugalmasságában, hanem a krízis idején alkalmazott állami védővámokban keresendő.

Az élelmiszeripar ugyanakkor jelentős veszteségeket szenvedett el. Itt a legnagyobb gondot a lakossági jövedelemcsökkenés miatt bekövetkezett kereslet-visszaesés okozta.¹¹³

1933-ban, a válság mélypontján az iparban a munkanélküliek száma közel 250 ezer volt.¹¹⁴ A legnagyobb mértékű elbocsátások a recesszió által leginkább érintett nehézipari ágazatokban történtek.¹¹⁵

Magyarországon a válságjelenségek az 1930-as évek második felében kezdtek csillapodni. Az ipar 1937-ben szárnyalta túl az 1929-es szintet. A foglalkoztatottak száma ugyanebben az évben 37%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben.¹¹⁶

Az iparilag fejlett országok gazdasága már 1936-ban meghaladta a válság előtti szintet. Ezzel szemben a magyar nemzeti jövedelem 1936-ban 8%-kal maradt el attól.¹¹⁷

A válságból való kilábalást három körülmény segítette:

- az állami gazdaságpolitika,
- a világszerte átlagosan lassú emelkedése a 30-as évek második harmadától,
- Németország gazdasági aktivitásának megerősödése.¹¹⁸

A magyar állam támogatta az olyan modern iparágakat, mint a villamosenergia-termelés, a közlekedési eszközök gyártása, az alumíniumtermelés, a rádióipar stb.¹¹⁹

A magyar nehézipar erősödése szempontjából meghatározó volt a külföldi hadi megrendelések folyamatos növekedése. Az állam iparitermék-előállítás címén hadianyagot és

110 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSI, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 366.

111 KAPOSI: *Magyarország...*, *i. m.*, 298.

112 HONVÁRI: *XX. századi...*, *i. m.*, 61.

113 KAPOSI: *Magyarország...*, *i. m.*, 298.

114 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSI, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 385.

115 HONVÁRI: *XX. századi...*, *i. m.*, 59.

116 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSI, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 394.

117 CSIKÓS, NAGY: *A XX. század...*, *i. m.*, 98.

118 KAPOSI: *A 20. század .....*, *i. m.*, 301.

119 KAPOSI: *A 20. század...*, *i. m.*, 120.

fegyvert termeltetett magántársaságokkal a nagyhatalmi álmokat dédelgető Olaszország, később Németország számára.¹²⁰

A magyar gazdaság fejlődése 1937-ben és 1938 elején megtorpant, számos iparágban csökkent a termelés.¹²¹

A magyar ipar növekedése új lendületet kapott a Darányi Kálmán által 1938. március 5-én Győrben meghirdetett egymilliárd pengő értékű beruházási programtól. Az 1938. évi XX. törvénycikkkel elfogadott program célja elsősorban a honvédelem és a légvédelem fejlesztése volt. Emellett azonban számos ipari beruházási, mezőgazdasági és népjóléti fejlesztési irány is rögzítésre került. A program kiterjedt – egyebek mellett – az utak és hidak építésére, az államvasutak, a posta, a távírda és távbeszélő fejlesztésére, a bányászati és nyersanyagkutatásra, a mezőgazdasági termelés és értékesítés támogatására, a mezőgazdasági szakképzés és népoktatás céljait szolgáló iskolák, előadótermek és egyéb intézmények építésére és felszerelésére, a falu egészségügyi és szociális helyzetének emelése céljából az egészségügyi szervezet kiépítésére.¹²²

Az 1938. évi XX. törvénycikk a kormányt felhatalmazta 400 millió pengő kölcsön felvételére és 600 millió beruházási hozzájárulás (vagyonadó) bevezetésére.¹²³ A Darányi-terv megvalósításából elsősorban a nagyvállalatok profitáltak, de a közép- és kisüzemek is számos megrendeléshez jutottak.

Olyan intézkedések megvalósítására került sor, amelyek megteremtették a gazdasági életbe való erőteljes állami beavatkozás lehetőségét. 1937 végén létrehozták a Honvédelmi Minisztérium XVII. osztályát azzal a céllal, hogy teremtsen kapcsolatot az ipari és a hadügyi minisztériumok között, és irányítsa az ipar háborús mozgósításának feladatait. A honvédelmi miniszter bizalmas utasításban szabályozta a hadiüzemek és alkalmazottaik felkészítését mozgósítás és háború esetére.¹²⁴

Az ötévesre tervezett, de háromévesre rövidített Darányi-program egy gyorsan kibontakozó hadiipari konjunktúrát eredményezett. Az ipari növekedés üteme 1939-ben 22%, 1940-ben pedig 11% volt. Jelentősen nőtt az ipar kapacitása is, 24 új üzemet építettek és 411 gyár bővítésére került sor. Jelentősen csökkent a munkanélküliség is.¹²⁵

A gyáripari termelés növekedési indexe az 1938-as 100%-hoz képest 1939-ben 121%, 1940-ben 133%, 1941-ben 130%, 1942-ben 135%, 1943-ban pedig 142% volt.¹²⁶

A háborús konjunktúra nemcsak a gyáriparra, hanem a kisiparra is kiterjedt, igaz kisebb mértékben. A kisipar növekedése elmaradt a gyáripar mögött, részesedése az ipari termelésből az 1930-as 28,4%-ról 1940-re 25,2%-ra esett vissza.¹²⁷

120 KAPOS: *Magyarország...*, i. m., 302.

121 HONVÁRI: *XX. századi...*, i. m., 65.

122 1938. évi XX. törvénycikk a honvédelem és a közigazdaság fejlesztéséről, egyes népjóléti beruházások megvalósításáról, s ezek költségeinek fedezéséről 1. §.

123 1938. évi XX. törvénycikk a honvédelemről 2–3. paragrafus

124 DOMBRÁDY Lóránd, TÓTH Sándor: *A magyar királyi honvédség, 1919–1945*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1987, 112–121.

125 KAPOS: *A XX. század...*, i. m., 123.

126 CSIKÓS, NAGY: *A XX. század...*, i. m., 101.

127 BEREND T. Iván, RÁNKI György: *A magyar gazdaság száz éve*, Kossuth Könyvkiadó KJK, Budapest, 1972, 210–221. = *Magyar gazdaságtörténeti szövegyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, 2003, 481.

A magyar gazdaság válságból való kilábalása döntően nem egy öntisztulási folyamat eredményeképpen, a világgiazi feltételek kedvező változásainak hatására történt meg. A növekedésben az állami megrendelések, a katonai potenciál fejlesztése volt meghatározó. A gazdaság a válságból egy háborús kötött gazdaságba nőtt át.¹²⁸

A fegyverkezési program átrendezte a nemzeti jövedelem szerkezetét. Az ipar jelentőségének folyamatos növekedését mutatja, hogy 1920 és 1941 között a nemzeti jövedelemből az ipar részesedése 30%-ról 36%-ra emelkedett, a mezőgazdaságé pedig 42%-ról 37%-ra csökkent. Az ipari népesség aránya ugyanebben az időszakban 21%-ról 25%-ra nőtt.¹²⁹

A magyar gazdaságban a folyamatos állami megrendelések hatására az ipar vált a legfontosabb ágazattá. Az ipar belső szerkezete ugyanakkor, jelentősen eltért a fejlett országokétól, termelékenysége pedig messze lemaradt azoktól.¹³⁰

Az 1930-as években jelentős változások következtek be az iparügy igazgatásában, arra figyelemmel, hogy 1935-ben önálló Iparügyi Minisztérium jött létre. A Kereskedelemügyi Minisztérium ügykörét kettéosztották: ipari, valamint kereskedelmi és közlekedési ügyekre. Az Iparügyi Minisztériumhoz került a Lakásépítési Állandó Bizottság, a hatósági munkaközvetítés, az iparfelügyelők által végzett munkavédelem, a bányahatósági jogkör, valamint a mérnöki kamarák és az ipartestületek felügyelete. A kereskedelmi és iparkamarák felügyeletét viszont a kereskedelemügyi és közlekedésügyi miniszter látta el.¹³¹

3.6. Gazdaság- és iparpolitika a II. világháború idején

A világháború idején egyre jobban erősödött az állam gazdaságba történő beavatkozása. A győri program – mint ahogy arra már utaltunk – kétségtelenül beindított egy gazdasági konjunktúrát, ami messze túlnőtt a Darányi-terven. A magyar állam 1938-ban és 1939-ben, a háborús felkészülés jegyében összesen mintegy 16 milliárd pengő értékű beruházási és megrendelési igénnyel lépett fel az iparral szemben, ami a nemzeti jövedelem 22%-át jelentette. A gyáripari növekedés az 1938-as 100%-ról 1943-ra 142%-ra bővült. Megszűnt a tömeges munkanélküliség.¹³²

Magyarország 1941-ig nem vett részt a háborúban, a hadikonjunktúra pozitív hatást gyakorolt a gazdaság egészére, azonban az ipar szerkezete egyszálúvá vált. A hadiipar területén jó néhány új technológiai fejlesztés valósult meg. Az ipar hagyományos polgári ellátási funkciói – a háború elhúzódásával – egyre inkább gyengültek, egyrészt a források elvonása, másrészt a hazai kereslet visszaesése miatt.¹³³

128 CSIKÓS, NAGY: *A XX. század...*, i. m., 98.

129 GUNST: *Magyarország...*, i. m., 84–85.

130 KAPOSÍ: *Magyarország...*, i. m., 318.

131 BARNA, HORVÁTH, MÁTHÉ, TÓTH: *i. m.*, 241.

132 CSIKÓS, NAGY: *A XX. század...*, i. m., 100.

133 KAPOSÍ: *Magyarország .....*, i. m., 320–321,

A gazdaságpolitikában és az iparpolitikában új szakaszt jelentett belépésünk a háborúba. A hadba lépés elsősorban a nehéziparban további állami megrendeléseket generált. Ez a második hadiipari konjunktúra azonban a könnyűipart már alig érintette.¹³⁴

A világháború hatására teljesen átalakult a gyáripari termelés szerkezete. A nehézipar 1938-ban meglévő 41,7%-os aránya 1948-ra 49,7%-ra nőtt, a könnyűipar 27,9%-ról 24,9%-ra, az élelmiszeripar pedig 30,4%-ról 25,4%-ra csökkent.¹³⁵

Az állam gazdasági beavatkozása egyre jobban erősödött, elsősorban a nyersanyag- és energiaellátás területén. A háborúba lépés előtt a haditermelés szempontjából fontos vállalatok állami hitelhez juthattak a nyersanyagok beszerzése érdekében. Az 1941-ben létrehozott anyaggazdálkodási bizottságok fő feladata az egyre szűkösebb szén- és villamos energia elosztása volt a preferált nagyvállalatok számára. A háború második szakaszában fellépő energiahány idején fokozatosan egy állami kiutalási rendszer valósult meg.¹³⁶

A hadászati szempontból fontos alapanyagok (bauxit, kőolaj, mangán) legnagyobb részét Németországba szállították. A magyar–német külkereskedelmi forgalomban a német szállítások elmaradása miatt egyre nagyobb külkereskedelmi aktívum halmozódott fel.

Az államháztartás egyre növekvő hiányát újabb és újabb államkölcsonök felvételével finanszírozták. Az államadósság nagysága 1943-ban elérte a 6,9 millió pengőt.¹³⁷

A hadiipar érdekében a fogyasztási iparokat már 1940 közepétől-végétől egyre erőteljesebb energiakorlátozások sújtották. A polgári termelésben számos takarékosági intézkedést vezettek be. A hiányzó külföldi nyersanyagokat megpróbálták pótanyagokkal helyettesíteni.¹³⁸

Az állam már a háború 1939-es kirobbanásakor számos kényszerrendszabályt léptetett életbe. Az alapvető élelmiszerekre bevezetett jegyrendszeren kívül az ipari fogyasztási cikkek elosztását is az állam végezte. A háború utolsó szakaszában teljesen bizonytalanná vált a villany-, a gáz- és a vízszolgáltatás.

1944-ben az ország egész területén óriási pusztítások történtek emberéletben és anyagi javakban egyaránt. A háborús konjunktúra keretében létrejött ipari kapacitás meghatározó hányada megsemmisült.¹³⁹

3.7. A II. világháború gazdasági következményei, a totális államszocialista rendszer gazdasági előkészítése

A II. világháború az óriási emberveszteségek mellett a gazdaságban is alig mérhető károkat okozott. Megsemmisült a nemzeti vagyon 40%-a.¹⁴⁰ A háborús anyagi károk összege

134 CSIKÓS, NAGY: *A XX. század...*, i. m., 101.

135 BEREND T., RÁNKI: *A magyar gazdaság...*, i. m., 95.

136 GUNST: *Magyarország...*, i. m., 105–106.

137 HONVÁRI: *XX. századi...*, i. m., 74–75.

138 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 412–413.

139 HONVÁRI: *XX. századi...*, i. m., 76–77.

140 szerk. BARÁT Mária: *A magyar gazdaság vargabetűje*, Aula Kiadó, Budapest, 1994, 86.

– 1938-as áron – 22 milliárd pengőre tehető, ami megközelíti az 1938. évi nemzeti jövedelem ötszörösét.¹⁴¹

Az 1941 és 1944 között felhalmozott német tartozás értéke 2 milliárd pengőre rúgott. Magyarországot az 1944. június 15-én aláírt egyezmény szerint 300 millió dollár, 1938-as értéken számolva 3 milliárd pengő hat év alatt kifizetendő jóvátételre kötelezték. A harmincas években felvett hitelek következményeként 500 millió hiteltartozás is fennállt.¹⁴²

A háború előtt német tulajdonban álló több mint 400 gazdasági társaság, ingatlanok, bányák és egyéb vagyontárgyak szovjet fennhatóság alá kerültek. A német és magyar egyes tulajdonban álló gazdasági szereplőkből jöttek létre a szovjet–magyar vállalatok.

Az infrastruktúra nagy része teljesen megsemmisült, a vasúti pálya 40%-a használhatatlanná vált. A 70 000 vasúti járműből 48 000-et a háború utolsó évében Németországba szállítottak. Ugyanez történt az ipari vállalatok gépsoraival is.¹⁴³

A gyáripart ért károk összege mintegy 2042 millió pengőre becsülhető.¹⁴⁴ A legsúlyosabb veszteségeket a gépgyártás (712 m. P), a vas- és fémipar (236 m. P), a fonó- és szövőipar (301 m. P), az élelmiszeripar (209 m. P), valamint a vegyipar (192 m. P) szenvedte el.¹⁴⁵

A Nemzeti Bank aranykészlete szintén Németországba került. Ezeket más értékekkel együtt az amerikai kormányzat ígéretének megfelelően 1946. augusztus 6-án visszazállították Budapestre.¹⁴⁶ Az országot 1945 augusztusától 1946. július végéig a világtörténelem addigi legsúlyosabb inflációja is sújtotta. A hiperinfláció 1946 júliusában volt a legnagyobb arányú. A pénzromlás egy hónap alatt bekövetkezett nagyságrendjét a következő képlet fejezi ki a legjobban: $4,19 \times 10^{16}$.¹⁴⁷

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány legfontosabb feladatai között szerepelt a súlyos élelmiszerhiány enyhítése. Ennek érdekében országosan egységes jegyrendszert vezettek be.¹⁴⁸

Az Ideiglenes Nemzetgyűlés által 1944. december 22-én megválasztott Ideiglenes Nemzeti Kormány gazdasági programja a magántulajdon talaján állt. A megvalósítandó célkitűzések között még a nyugat-európai államokhoz képest is szerény mértékű államosítási törekvések szerepeltek. A kartellek és a nagybankok állami ellenőrzése mellett azoknak a gazdasági szereplőknek az államosítása szerepelt a tervek között, „amelyeknél a köz érdeke a nyereszke-
dés kiküszöbölését követeli meg”.¹⁴⁹

Ennek megfelelően az állami tulajdonba vétel csak a föld mélyének kincseire, a villanytelepekre, a kőolajforrásokra, a bauxit-, szén- és ércbányákra, valamint a biztosítási szervezetekre

141 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 431.

142 szerk. BARÁT: *i. m.*, 86.

143 KAPOSÍ: *Magyarország...*, *i. m.*, 324.

144 GUNST: *Magyarország...*, *i. m.*, 119.

145 *Uo.*, 119.

146 BOTOS János: *A Magyar Nemzeti Bank története II. – Az önálló jegybank 1924–1948*, PRESSON Kiadó, Budapest, 1999, 304.

147 *Uo.*, 319–320.

148 GUNST: *Magyarország...*, *i. m.*, 124.

149 DRASKÓCZI, BÚZA, KAPOSÍ, KÖVÉR, HONVÁRI: *i. m.*, 438.

terjedt ki. A program kulcskérdésnek tekintette az infláció felszámolását, az értékálló pénz megteremtését, az államháztartás egyensúlyának biztosítását.¹⁵⁰

1946. augusztus 1-jén új, értékálló pénzként bevezetésre került a forint.¹⁵¹ Ezzel párhuzamosan új ár-, bér- és hitelrendszer kiépítése történt meg, amely már a későbbi állam-szocialista gazdaságpolitika előkészítését szolgálta.¹⁵²

Elengedhetlenné vált a földreform megvalósítása. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány a Nemzeti Parasztpárt 1945. január 14-ei földreformtervezete alapján megalkotta a 600/1945. ME számú rendeletet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról, amely a földreform elindítását jelentette. Az 1945. évi VI. törvénycikk a kormányrendelet törvényerőre emelését valósította meg.¹⁵³ A földreform lezárása az 1946. évi IX. törvénnyel történt meg.¹⁵⁴

A II. világháború után folytatódott a háborúban alkalmazott, az állam meghatározó szerepére alapozott kötött gazdálkodás. A kényszergazdálkodást a polgári pártok szükséges rossznak tartották, és követelték a piacgazdasághoz való visszatérést a lehető legkorábbi időn belül. A kommunista párt ezzel szemben az irányított gazdálkodásban a tőkés viszonyok felszámolásának és az államosítások mielőbbi megvalósításának az alapját látta.¹⁵⁵

Kiemelkedően fontos feladat volt az ipari termelés újraindítása. Kezdetben egyéb szervezetek hiányában az üzemekben létrehozott üzemi bizottságok irányították a munkát.¹⁵⁶

A kötött gazdaságnak rövid időn belül meglehetősen bonyolult, sokszereplős szervezetrendszere alakult ki. Az intézményrendszer részben átvette a háborús kényszergazdálkodási struktúra egyes elemeit, másrészt új szervezetek létrehozására is sor került. Tárcaközi bizottságok, kormánybiztosok, különböző irodák osztották szét a szűkösen rendelkezésre álló nyersanyagokat. A legfontosabb termékek árának és az egyéb áruk áralkulációs sémáinak megállapítása az Országos Anyag- és Árhivatal hatáskörébe tartozott.¹⁵⁷

1945. november 24-én létrejött a Gazdasági Főtanács, amely 1949. november 2-áig a gazdaságirányítás csúcsszerveként működött. A szervezet létrehozásának oka egyértelműen a kiscgazda vezetésű kormány pozíciójának meggyengítése volt. A Gazdasági Főtanács ugyanis a kormány jelentős hatásköreit vette át. Tevékenysége kiterjedt az egész gazdaságra, nevezetesen az élelmiszer- és energiaellátásra, a nyersanyagtermelésre, a pénzgazdálkodásra, az export-import szabályozásra, valamint a háborús jóvátétel ügyeire. A kormánytól független rendeletalkotási jogkörrel rendelkező szervezet elnöke a miniszterelnök, tagjai pedig az iparügyi és a közlekedési miniszter, 1946-tól pedig a közellátási és a pénzügyminiszter

150 *Uo.*, 439.

151 9000/1946. évi (VII. 28.) ME számú rendelet a forintérték megállapításáról és az ezzel összefüggő kérdésekről

152 szerk. BARÁT: *i. m.*, 86.

153 1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtok rendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre emeléséről

154 1946. évi IX. törvény a telepítésről és a földreform befejezésének előmozdításáról

155 HONVÁRI: *XX. századi...*, *i. m.*, 105.

156 GUNST: *Magyarország...*, *i. m.*, 124.

157 HONVÁRI: *XX. századi...*, *i. m.*, 105.

voltak. A Gazdasági Főtanács titkársága úgy működött, mint egy gazdasági csúcsmisztérium, élén a főtitkári rangban álló, kommunista Vas Zoltánnal.¹⁵⁸

Az előzőekben említett szervezetek mellett jelentős szerepe volt az 1947-ben létrehozott Országos Tervhivatalnak is.

1945 végétől megkezdődött és egyre gyorsabb ütemben erősödött az államosítás. 1945 és 1949 között a gazdaság szinte teljes egészében állami kézbe került.

Az állami tulajdon korábban sem volt ismeretlen a magyar gazdaságban. 1945 tavaszán az összes foglalkoztatott 10,5%-a dolgozott ebben a szférában. Állami tulajdonban állt egyebek mellett a Posta, a Magyar Királyi Postatakarékpénztár, a MÁV, a MAHART is.¹⁵⁹

1946. január 1-jével állami tulajdonba vették a bányákat, majd a villamos erőműveket. 1946 decemberében az öt legnagyobb nehézipari óriásüzem államosítására került sor, 1946/47 fordulójára a nehézipar 100%-ig az állam tulajdonában volt.

Az állami kézbe került vállalatokat állami holdingok irányították. Ilyen volt a Magyar Állami Szénbányák és a Nehézipari Központ, amelyek közvetlenül a Gazdasági Főtanács irányítása alatt működtek.

1947 nyaratól a folyamat a pénzügyi rendszer államosításával folytatódott, a Magyar Nemzeti Bankot is beleértve. 1948-ban sor került az energiaszektor, a bauxit- és alumíniumipar, a külkereskedelem és a belkereskedelem állami tulajdonba vételére. Az államosítási folyamat az 1947. augusztus 1-jén meghirdetett hároméves terv keretében vált teljessé.¹⁶⁰

Az államosítás mértéke az egyes ágazatokat különböző mértékben érintette. Az energiaszektorban a foglalkoztatottak 100%-ban nacionalizált üzemeknél dolgoztak. Ez az arány a szénbányászatban és a közlekedésben közel 100%, a vas- és gépiparban 88%, az élelmiszeriparban 75%, a vegyiparban 43,3%, a textiliparban 23%, a bőriparban 8,6% volt.¹⁶¹

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar gazdaság- és iparpolitika a vizsgált korszakban, a kiegyezéstől az I. világháború kitöréséig hozta a legpozitívabb változásokat, az állam aktív szerepvállalása mellett. Az Osztrák–Magyar Monarchia keretében megvalósult modernizáció azonban – minden sikere ellenére – erősen birodalomfüggő, mai kifejezéssel élve inkubációs jellegű volt.¹⁶² Az ezt követő három és fél évtized alatt az ország – az állam erőteljes beavatkozása ellenére – közel sem tudott ilyen gazdasági eredményeket felmutatni. Ez nem is csoda, hiszen a gazdaságpolitika – beleértve az iparpolitikát is – nem volt más, mint próbálkozások sorozata, amelyre az elvesztett világháborúk, átélt forradalmak és diktatúrák, a trianoni trauma és ennek következtében a világcpiacra való „kényszerkilépés”, illetve az 1929–1933-as globális krízis következményeinek felszámolása miatt volt szükség. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a korszak a kiegyezés utáni első négy évtized kivételével az állam válságmenedzselés különböző erősségű formációinak folyamatos alkalmazását jelentette, valódi konszolidációra alkalmas, békés időszakok nélkül.

158 BARNA, HORVÁTH, MÁTHÉ, TÓTH: *i. m.*, 324.

159 HONVÁRI: *XX. századi... i. m.*, 106.

160 KAPOSI: *Magyarország... i. m.*, 235–239.

161 HONVÁRI: *XX. századi... i. m.*, 107–108.

162 LENTNER: *i. m.*, 90.

4. EGYED ISTVÁN IPARPOLITIKÁVAL, IPARJOGGAL, IPARIGAZGATÁSSAL KAPCSOLATOS MUNKÁSSÁGA

4.1. Egyed professzor II. világháború előtti szakmai tevékenysége

Egyed István munkásságának meghatározó jelentőségű területe – amint arra már többször hivatkoztunk – az iparpolitika, az iparjog, az ipari közigazgatás. Nemcsak egyetemi oktatóként foglalkoztatták ezek a kérdések, hanem az igazságszolgáltatásban tevékenykedő jogászként is élénk érdeklődést mutatott e témák iránt.

1918-ban még mint törvényszéki bíró, kúriai tanácsjegyző az Ügyvédek Lapjában tette közzé *A közigazgatási bíróságoktól és különösen az iparhatóságoktól a rendes bíróságok elvihető ügyek* címet viselő cikkét.¹⁶³ Az áttekintés alapvetően eljárásjogi kérdéseket tárgyal. A szerző megállapítja, hogy arra a kérdésre, hogy valamely ügy a rendes bíróságok vagy a közigazgatási hatóságok hatáskörébe tartozik-e, elvileg egyszerű válasz adható. A polémia az ellátandó ügy belső természete alapján annak magánjogi vagy közjogi természetére való figyelemmel oldható fel. Az ügyek belső természete azonban az eljáró hatóságok szempontjából csak akkor jut érvényre, ha a törvény a tételes szabályokat máshogy nem rendezi. A hatáskör megállapításánál tehát elsősorban a tételes szabályok, ezek hiányában pedig az ügy természete az irányadó.

Egyed István 1922-ben tette közzé *Az elszakított magyarság gazdasági védelme* című tanulmányát. Ebben a trianoni határokon kívül rekedt magyar nemzetiségű, de más állam állampolgáraivá válók kisebbségi jogvédelmét követeli gazdasági szempontok alapján is.¹⁶⁴

A tudós – már mint egyetemi magántanár – 1925-ben megjelent *Iparjog* című munkájának előszavában pontosan rögzíti a kötet megjelentetésének célját.¹⁶⁵ Ennek értelmében a magyar tudományos irodalomban mind ez ideig hiányzott az iparjog egész anyagát feldolgozó mű. A szerző ennek a hiátusnak a pótlására hivatott első kísérletként értékeli munkáját. Célja nem a részletek kimerítő ismertetése, hanem egy áttekinthető rendszer kialakítása. A kötet – mint a József Nádor Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Karán a közigazgatási hallgatók számára tartott előadások gyűjteménye – elsősorban tankönyvi célokat szolgál. Ugyanakkor a szerző reményét fejezi ki, hogy minden, a joganyag alkalmazásában szerepet játszó számára hasznos útmutatót jelent az általa készített „vázlat”.¹⁶⁶

A 286 oldalas mű az Előszót és a Bevezetőt követően 8 részre, azon belül pedig 120 paragrafusra tagozódik. A kötet függeléke tartalmazza a megjelenéskor hatályos, ún. második ipartörvényt, az 1884. évi XVII. törvénycikk hatályban lévő rendelkezéseit, és egy részletes, betűrendes tárgymutatót.¹⁶⁷

163 Ügyvédek Lapja, 1918, 18.

164 EGYED István: *Az elszakított magyarság gazdasági védelme*, Békejog és Békegazdaság, 7–8. füzet, 1922. április–május, 193–198.

165 EGYED István: *Iparjog*, Franklin Társulat, Budapest, 1925, 1.

166 *Uo.*, 1.

167 1884. évi XVII. törvénycikk ipartörvény

A kötet bevezetője az iparjog fogalmát, a magyar iparjog történetét, annak forrásait és az iparjog felosztását elemzi.

A magyar iparjog történetének feldolgozása során a szerző kifejti, hogy a céhrendszert megszüntető első ipartörvény az 1872. évi VIII. törvénycikk – a gazdasági szabadság akkor divatos elméletének megfelelően – „a korlátlan iparszabadság elvét juttatja diadalra”.¹⁶⁸ A törvény szerint mindenki szabadon folytathat bármiféle ipart.

Iparengedélyre nincs szükség, az iparigazolvány díjtalan, mindenki több ipart is folytathat, ipari termékeit bárhol árusíthatja, az iparcikkek árát szabadon állapíthatja meg, ipartársulatba nem köteles belépni.

Egyed István álláspontja értelmében a korlátlan iparszabadság a nagyiparnak kedvezett, viszont elsorvasztotta a kisipart, különösen a kézműipart. A korlátlan iparszabadság hátrányos következményei hamar megérlelték az ipartörvény reformját. 1884. október 1-jén lépett hatályba a második ipartörvény, az 1884. évi XVII. törvénycikk, amely az *Iparjog* megjelenésének idején is hatályban volt. Ez a második ipartörvény – még mindig – az iparszabadság alapján áll, azonban az iparfejlesztés és az ipari rend érdekében már korlátokat tartalmaz.

Egyed István a magyar iparjog forrásai között említi a törvények mellett az egyre nagyobb számban megjelenő rendeleteket is. Nagy jelentőséget tulajdonít a hatósági gyakorlatnak és a törvényjavaslatok miniszteri indokolásának, valamint tárgyalási anyagainak egyaránt.

A szerző úgy véli, hogy az iparjog szabályainak alkalmazásánál gyakran figyelembe veendő útbaigazításokat tartalmaz a szakirodalom is, amelyet azonban meglehetősen szegényesnek ítél a „termékek” szempontjából.¹⁶⁹ Egyed professzor álláspontja értelmében, ebben a körben dr. Balogh Béla, dr. Horváth János az ipartörvény kommentárjai, dr. Moldoványi István, dr. Márkus Dezső és dr. Térfy Gyula pedig gyűjteményes összeállításai miatt érdemelnek említést. A legnagyobb elismeréssel dr. Dános Árpád *Magyar Ipari Közigazgatási Jog* című munkáját említi, mint amelynek el nem avult részeit fel is használta művének elkészítéséhez.

Egyed István meghatározása szerint a közigazgatás általános részével szemben a különös rész „az egyes közigazgatási ágak különleges joganyagát foglalja rendszerbe”.¹⁷⁰ Létezik pénzügyi, katonai, közoktatásügyi, gazdasági stb. közigazgatás. A gazdasági közigazgatás joga, vagy röviden gazdasági jog a közigazgatás különös részének folyamatosan növekvő jelentőségű területe. A gazdasági jognak ez az értelmezése eltér a napjainkban alkalmazott terminológiától.

A szerző szerint a gazdasági jog az élet minden területével foglalkozik, így több részre osztható. Külön közigazgatási joga van az őstermelésnek, az iparnak, a forgalomnak stb. Az ipari közigazgatási jog, az iparra vonatkozó szabályok összefoglaló és rendszerbe foglalt ismeretése. Ezek határozzák meg az ipar rendjét, a tevékenység végzésének feltételeit, az iparral foglalkozók jogviszonyait stb. A tudós álláspontja szerint e joganyag keretében a szorosan vett közigazgatási szabályokhoz, az iparra vonatkozó, magánjogi, közjogi (alkotmányjogi),

168 EGYED: *Iparjog... i. m.*, 8.

169 *Uo.*, 10.

170 *Uo.*, 5.

pénzügyi, büntetőjogi, kereskedelmi jogi természetű szabályok is csatlakoznak. A gazdasági jog ezen ága iparjognak (werberrecht) is nevezhető. Az iparjog tehát a közigazgatási jog különös részének ugyanolyan fejezete, mint a pénzügyi, a katonai, közoktatásügyi, mezőgazdasági stb. közigazgatási jog.¹⁷¹

Az iparjog a legszorosabb kapcsolatban áll a gyakorlati étellel. A szerző hangsúlyozza, hogy az iparjog ezeket a gyakorlati ismereteket nemcsak feldolgozza, tudományos rendszerbe foglalja, hanem rávilágít a szabályok céljaira, esetleges hiányaira, a gyakorlati élet és az elmélet követelményeire is. Kiemelkedően fontosak azok a megállapítások, amelyek szerint az iparjog nemcsak a rendészeti szabályokat tartalmazza, hanem biztos alapjául szolgálhat az ipar kifejlődésének és fellendülésének. Egyed István később *Az ipar védelme és fejlesztése* című IV. részben szól részletesen az iparpolitika és ezzel összefüggésben az iparrendészet fogalmáról.

Az I. rész az ipar fogalmával, fajtáival és az iparrendszerek kérdéseivel foglalkozik. A szerző a korabeli közgazdaság-tudományi felfogásra hivatkozva, az iparra mint a termelés három ága közül az egyikre tekint. E szerint az álláspont szerint a termelés másik két ága az östermelés és a kereskedelem.

Egyed István megállapítja, hogy az ipar jogi értelemben részben több, részben kevesebb, mint a közgazdaság-tudományi fogalom. A második ipartörvény novelláját jelentő 1922. évi VII. törvénycikk alapján iparnak kell tekinteni a kereskedelmet is.¹⁷² Ugyanakkor jogi szempontból nem tekinthető iparnak az olyan ipari természetű foglalkozás, amely nem állandó, illetve nem keresetszerű (létfenntartás céljából végzett), hanem alkalmi jellegű.

Az I. részben kerülnek elemzésre a szabad, a képesítéshez kötött és az engedélyköteles iparok jellemzői, a kézműipar és a gyáripár ismérvei.¹⁷³

Képesítéshez kötött iparnak tekintendő az az ipar, amely kézműves jellegénél fogva csak megfelelő szakképzés és hosszabb gyakorlás útján sajátítható el, és amelynek végzése a törvényben meghatározott szakképzettség igazolásához van kötve. Az engedélyhez kötött ipar gyakorlása közszempontból külön feltételek igazolásához kötött engedély megadásától függ. A szerző ezekről a közszempontokról később, a III. részben szól részletesen. Ilyen körülmények között lehetnek egyebek mellett a következők: a köz- vagy állategészségügy, közbiztonság, közrendészet, közérkölciség.¹⁷⁴ Szabad ipar, amelynek gyakorlásához sem képesítésre, sem pedig engedélyre nincs szükség.

Az I. rész foglalkozik a perszónálipar (személyhez kötött) és a reálipar (nem személyhez kapcsolódó, tehát átruházható) közötti különbségekkel, a házi-, vándor- és műhelyipar összehasonlításával.

Egyed István az I. részben részletesen szól „a kereskedelem mint ipar” kérdéseiről is.¹⁷⁵ A kereskedelem mint kész áruk vételére és változatlan formában történő eladására irányuló

171 *Uo.*, 6.

172 1922. évi XII. törvénycikk az 1884. évi XVII. törvénycikkbe iktatott ipartörvény módosításáról

173 EGYED: *Iparjog... i. m.*, 14–18.

174 *Uo.*, 50.

175 *Uo.*, 21–24.

tevékenység alapján a kereskedés nem lenne az ipar fogalma alá vonható. Régi gyakorlat azonban, hogy a kereskedelem – amelynek jogviszonyait külön törvény, a kereskedelemről szóló 1875. évi XXXVII. törvencikk rendezi – a jog megszerzése és gyakorlása szempontjából az iparra irányadó szabályok hatálya alá esik.

A kereskedelemre tehát az iparjogostörvény feltételei szempontjából az ipartörvény szabályai az irányadóak. A szerző álláspontja szerint a kereskedelemnek az ipartörvény hatálya alá vonását két érv indokolja. Az egyik, hogy a kereskedelem területén védelmezendő érdekek az ipari érdekekkel rendszerint azonosak. A másik, hogy az ipar és a kereskedelem a gyakorlatban nem különül el élesen egymástól.¹⁷⁶

Az I. rész utolsó paragrafusa az *Iparrendszerek* címet viseli.¹⁷⁷ Itt olvashatunk a szerzőnek az iparszabadsággal kapcsolatos gondolatairól. Álláspontja szerint az iparszabadság jogilag az az állapot, amelyben az ipar megkezdése és gyakorlása mindenki számára tetszése szerint lehetséges, külön feltétel, térbeli, időbeli vagy más korlát nélkül. Az iparszabadság kinyilvánítására először 1791-ben került sor Franciaországban. Teljes iparszabadság esetén az iparüzésnek egy korlátja van, a szabad verseny. A korlátlan iparszabadság ellentéte a céhrendszer, illetve a szocialista államrend.

A tudós véleménye szerint a korlátlan iparszabadság és az iparszabadság teljes hiánya között az ipari rendnek számos közbenső állapota képzelhető el. Az egyes államokra – a 20. század elején – túlnyomó részben ilyen közbenső ipari rendszer jellemző, azaz az országok a korlátolt iparszabadság állapotában vannak. A tudós álláspontja szerint a szabad verseny önmagában nem képes a közérdeket biztosítani.

Az iparszabadság korlátja elsősorban a közérdek. Korlátozás történhet ezenkívül az iparos osztály vagy annak egyes csoportjai érdekében is. Ilyen megoldásokat alkalmaznak például a háziipar, illetve a helyi ipar védelme érdekében. Az iparjog ilyen esetekben az iparpolitika szolgálatában áll, és általában az ipar vagy bizonyos ipari foglalkozási ágak előmozdítását célozza. A szerző rögzíti, hogy az ilyen támogatások természetesen a közérdeket nem sértetik vagy veszélyeztetik.

Az ipari közgazgatás akkor válik különösen jelentőssé, mikor az állam az ipari életet különböző szempontból korlátozó szabályokkal „hálózza át”.¹⁷⁸ Az iparjog feladata „ezeknek a korlátozó szabályoknak az összeállítása, rendszerbe foglalása és feldolgozása”.

A II. rész az ipar megkezdésének és megszűnésének szabályait tartalmazza. Részletelesen ismerteti az iparigazolvány és az iparengedély kiadásával kapcsolatos rendelkezéseket, az engedélyhez kötött iparokat, a más iparra való áttérés és az iparok együttes gyakorlásának szabályait. Itt olvashatunk a segédi vizsgálatról, az ipari szak- és mestervizsgálatról is.¹⁷⁹

Az *Iparigazolvány és az iparengedély* című § rögzíti, hogy az iparüzés általában csak azután kezdhető meg, miután a hatóság meggyőződött az iparüzés feltételeinek fennállásáról. A szabad iparoknál csak az iparüzés általános feltételeinek kell megfelelni, a képesítéshez kötött

176 Uo., 21.

177 Uo., 21–24.

178 Uo., 26.

179 Uo., 27–60.

iparoknál az általános feltételeken kívül a szakképzettséget is igazolni kell, az engedélyhez kötött iparok körében pedig az általános kondíciókon kívül, az erkölcsi és a szakmai megbízhatóságot és esetleg egyéb követelményeknek (pl. szükség van-e az adott vállalkozásra) való megfelelést is ki kell mutatni. A hatóság bizonyítványt ad ki arról, hogy az iparüzéshez kívánt feltételek fennállnak, és az iparüzés megkezdhető-e. A bizonyítvány az iparjogosítvány alapja. Az iparjogosítvány tehát vagy iparigazolványon, vagy pedig iparendeléyen alapul. A szabad iparok és a kizárólag képesítéshez kötött iparok iparigazolvány birtokában folytathatóak. Az engedélyhez, valamint a képesítéshez és engedélyhez kötött iparok pedig csak iparendély alapján végezhetőek. A szerző szerint lényeges különbség van az iparigazolvány és az iparjogosítvány között, a hatósági tevékenység szempontjából. Az iparigazolvány egy egyszerű tanúsítvány arról, hogy az ipari tevékenységet végezni kívánó ezt a szándékát a hatóságnak szabályszerűen bejelentette, és hogy az iparüzés törvényes feltételei – képesítéshez kötött iparoknál a szakképzettség is – fennállnak. Az iparendély ezzel szemben nemcsak igazolja az iparüzési szándék bejelentésének a megtörténtét és az iparüzés feltételeinek a fennforgását, hanem egyúttal meg is engedi az ipar gyakorlását. Az eljáró hatóság az iparendélyek kiadásánál mérlegelési jogkörben eljárva vizsgálja a megbízhatósági és az egyéb szempontokat. Különösen erős ez a mérlegelési jogosítvány azoknál az iparoknál, amelyeknél a kiadható iparendélyek száma előre meghatározott vagy korlátozott. A hatóság természetesen az iparendélyek kiadásánál sem járhat el önkényesen. Eljárása során köteles figyelembe venni a jogszabályokat és a közérdeket egyaránt.

A III. rész döntően közigazgatási kérdésekkel foglalkozik, de megjelennek benne a jelenlegi megközelítések alapján más jogágakba tartozó területek is. Az előbbi kategóriába tartoznak például az üzlethelyiségekkel, a telepengedéllyel, az utóbbiba az ipari céggel kapcsolatos témakörök.

A szerző részletesen foglalkozik az üzleti tisztesség, a tisztességtelen verseny, az ármegállapítás szabályaival is.

Egyed István részletesen elemzi a háború hatását a szabad verseny ármegállapító mechanizmusaira. Rögzíti, hogy a háború előtt az iparosok ármegállapítási jogosultságát csak kivételesen, igen szűk körben korlátozták. Az I. világháborúban elsősorban a közszükségleti cikkek árai rendkívüli módon emelkedtek meg. Az állam a háború alatt fokozatosan szűkítette az iparosok szabad ármegállapítási jogát. Az 1912: LXIII. tc. 7., az 1914.:L. tc. 1. és az 1916.:IV. tc. 1. §-a mind szélesebb körben adott felhatalmazást a hatóságoknak a közszükségleti cikkek árának megállapítására. Az 1916: évi IX. tc. pedig az árdrágító visszaélések külön kódexét hozta létre. A háború után sem szűntek meg azok az okok, amelyek az árak hatósági szabályozását indokolják, ezért az árdrágító visszaélések körét és büntetési tételeit az 1920: XV. tc.-el jelentősen kiszélesítették és súlyosbították. A szerző megállapítja, hogy az „Iparjog” megjelenésének idején ez a törvény, az 1923: XXXII. tc. 31. §-a alapján még mindig hatályban van, az 1920: XXVI. tc. 7. és 8. §-ban foglalt módosításokkal.¹⁸⁰

Egyed professzor az árszabályozást illetően háromirányú korlátozást elemez részletesen.

180 Uo., 87.

Az első esetben az iparos még szabadon dönt az iparcikkek áráról, de köteles azokat a terméken feltüntetni. A második fokozatot az jelenti, ha a hatóság ellenőrzési joga korlátozza az ármegállapítás szabadságát. Az árszabályozás legszigorúbb formájánál pedig az ár megállapítása egyenesen a hatóság joga.

A IV. rész *Az ipar védelme és fejlesztése* címet viseli.

Igen érdekesek és aktuálisak a szerzőnek az iparpolitikával, az iparvállalatok segélyezésével (támogatásával), az iparfejlesztés szolgálatában álló egyéb intézményekkel kapcsolatos gondolatai.

A professzor az iparpolitikát az iparrendészethez képest határozza meg. Véleménye szerint az iparrendészet célja az ipari élet rendjének megteremtése és fenntartása, az iparüzés feltételeinek szabályozása.

Az állam az iparjogi szabályok megalkotásával azonban nemcsak az ipari élet jogviszonyainak külső rendezésére törekszik. Ezek a szabályok az ipar védelmét, támogatását, fejlődését, fellendülését is szolgálják. Fejlett iparral rendelkező társadalmakban az állami szerepvállalásra kevésbé van szükség. Azokban az országokban azonban, ahol az ipari élet teljesen hiányzik vagy kezdetleges állapotban van, nagyon nagy jelentősége van az „állam védő és támogató működésének”.¹⁸¹ Kedvező társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális feltételek között az ipar rendszerint magától is fejlődik, de az állam támogatásának ilyenkor is jótékony hatása van.

Egyed István megállapítja, hogy az iparpolitika – az iparrendészettől eltérően – „*azon állami működés foglalata, amely törvényhozási és kormányzati úton a hazai ipar védelmére és fejlesztésére irányul*”.¹⁸² A hazai ipar azonban a végletekbe menően nem támogatható. Egyrészt nem történhet a többi termelési ág (mezőgazdaság, kereskedelem) hátrányára, másrészt a kizárólag mesterséges eszközökkel fejlesztett ipar úgyszólván életképtelen. Az iparpolitika eszközei koronként változtak. A szerző rögzíti, hogy korábban elsősorban a vámrendszer állt az iparpolitika központjában, az utóbbi időben azonban felismerték például az iparoktatás jelentőségét is.

Az általános iparpolitika az ipar egyetemes érdekeit támogatja. Emellett létezik azonban a különleges célokat szolgáló iparpolitika is. Ekkor az állam az ipar valamelyik ágát (pl. gyár- ipar, kézműipar, háziipar) vagy egyes ipari szakmákat (pl. textilipar) preferálja.

Egyed István álláspontja szerint az ipar megkezdésére és gyakorlására vonatkozó jogszabályok között is nagy számban találhatóak olyanok, amelyek a rendészeti célok mellett iparpolitikai érdekeket is szolgálnak. Az ipari képesítés szabályozása védi és támogatja a kézműipart. Vannak azonban olyan ipari intézmények, amelyek kifejezetten iparfejlesztési célokat szolgálnak, ilyen az ipari tulajdonjogok védelme. Ebbe a körbe tartozik: a szabadalom, az ipari minta, a szerzői jog, az ipari titok és az üzleti hírnév védelme, az iparvállalatok jelzésére szolgáló megjelölések, tehát a cég-, a védjegy- és egyéb árumegjelölések (elnevezés, jel vagy rajz, jellegzetes külső), az üzleti titok védelme, az üzleti hírnév oltalma, az üzleti tulajdonjog nemzetközi védelme.

¹⁸¹ Uo., 94.

¹⁸² Uo., 94.

Egyed professzor véleménye szerint az iparfejlesztés kiemelkedően fontos területe az iparoktatás, ahol az államnak nagyon jelentős feladatai vannak. Ezek közé tartozik az ipariskolák létesítése és fenntartása, a gyakorlati, ún. műhely kiképzés szabályozása és ellenőrzése. Hasonlóan lényeges állami tennivaló az ipari kultúra fejlesztése, szak- és ismétlő tanfolyamok szervezésével, kiállítások rendezésével stb.

A szerző részletesen foglalkozik a védvámrendszerrel, mint a hazai ipar támogatásának kiemelkedő fontosságú területével.

Egyed professzor rögzíti, hogy a vámtarifá háromféle módon szolgálhatja a hazai ipar érdekeit:

1. A belföldön hiányzó, ipari célokra szolgáló nyersanyagok, félgyártmányok és gépek behozatalát mozdíthatja elő vámmentességgel, vagy alacsony vámtételek alkalmazásával.
2. Magas vámtételek megállapításával (védvám) megakadályozza vagy megnehezíti kész iparcikkek behozatalát, a hazai iparral való verseny kizárása, illetve megnehezítése érdekében.
3. Szabaddá teszi a belföldi iparcikkek kivitelét.

A tudós álláspontja szerint azokban az államokban, ahol megvannak az ipar természetes fejlődésének az előfeltételei, az időleges védvámok átsegíthetnek „az ipar megalapozásának kezdő nehézségein” és új iparágak felvirágzását eredményezhetik.¹⁸³

A professzor az iparvállalatok segítése alatt elsősorban az adómentességet, az egyéb közszolgáltatások alóli mentességet, a vasúti tarifakedvezményeket, az állami pénzbeli támogatásokat (szubvenciókat), az állami részesedést, a közszállításokat és egyéb kedvezmények biztosítását érti.

Állami pénzbeli támogatás nyújtható „egyszer s mindenkorra”, vagy bizonyos időn át visszatérő összegként. A tudós meggyőződése, hogy állami szubvencióban kell részesíteni a gyáripar mellett a kisipart és a háziipart egyaránt.¹⁸⁴

Az adómentesség, az egyéb közszolgáltatások alóli mentesség, a vasúti tarifakedvezmény, és az állami szubvenció tárgyában benyújtott kérelmekről a kereskedelemügyi miniszter határoz, a pénzügyminiszterrel egyetértésben.

Az állam állami vagy általános közgazdasági érdekeket szolgáló iparvállalatok megalakulását segíti elő tőke befektetésével vagy apport szolgáltatásával. Az állam részvénytársaságokban szerezhet tulajdonosi részesedést, meghatározott számú részvény átvételével.

Az ún. közszállítás az iparfejlesztés fontos eszköze. Az államot a saját megrendeléseinél nemcsak pénzügyi, hanem ipartámogatási szempontok is irányítják. Az állami megrendelések a vállalatok számára jelentős anyagi és erkölcsi támogatást jelentenek.

Egyéb kedvezményként az állam pl. a só vagy más állami monopólium körébe tartozó cikkek árát kedvezményesen állapíthatja meg az iparvállalatok részére, vagy önköltségi áron iparvágányokat rakathat le számukra. A segítése az 1890. évi XIV. törvény cikk alapján kiterjed a hazai ipart támogató pénzintézetekre is.

183 *Uo.*, 115.

184 *Uo.*, 118.

Az államon kívül a törvényhatóságok és a községek is nyújthatnak – az előbbieken említett – kedvezményeket az iparvállalatok számára, miniszteri jóváhagyás mellett.

Egyed István az egyéb iparfejlesztés szolgálatában álló eszközök körében részletesen foglalkozik az ipari hitel, az ipari szövetkezetek, az ipari célú kisajátítás, az iparvasutak és iparvágányok, valamint az iparstatisztika kérdéseivel.

Az V. részben kerül sor az ipari alkalmazottak jogviszonyával kapcsolatos témakörök részletes feldolgozására. A szerző úgy foglal állást, hogy az ipari közigazgatási jognak nagyon fontos részét jelenti az ipari alkalmazottak jogviszonyának rendezése.

Külön § szól, az ún. „ipari tanviszonyról”, míg egy másik az ipari munkaviszonyról.

A VI. rész az *Ipari hatóságok, szervezetek és intézetek* címet viseli.

Egyed István az *Iparügyi kormányzat* című §-ban rögzíti, hogy az iparügyek legfőbb kormányzata a m. kir. minisztérium hatáskörébe tartozik.¹⁸⁵ Az 1884. évi III. törvénycikk, 14. §-a a földművelés, ipar és kereskedelem ügyét a minisztérium egy osztályába foglalta össze. Az 1889. évi XVIII. törvénycikk 2. §-a különválasztotta a földművelésügytől az ipari és kereskedelmi ügyeket. Ez utóbbiakat a közmunka- és a közlekedési ügyekkel együtt a kereskedelemügyi miniszter hatáskörébe utalta.

A szerző a m. kir. iparügyi minisztérium tevékenységével kapcsolatban három feladatcsoportot különböztet meg.

A miniszter mint „legfőbb ipari kormányhatóság” hatáskörébe tartozik az iparügyi törvények előkészítése és végrehajtásuk biztosítása, a nemzetközi szerződések és egyezmények előkészítésénél, megkötésénél és ratifikálásánál való közreműködés. A törvények végrehajtásával kapcsolatban köteles megfelelő szervezetet felállítani és működtetni. Köteles továbbá a törvények végrehajtására szükséges rendeleteket és szolgálati utasításokat kiadni, és a törvény végrehajtásának akadályait elhárítani.

Az iparügyi kormányzatban elfogadott irányelvek szabják meg a kormány iparpolitikáját. A kereskedelemügyi miniszter második kiemelkedően fontos feladatát jelenti ennek az iparpolitikának a legfőbb irányítása, a parlament és a közvélemény előtt történő felelős képviselése. Egyed István kifejti, hogy az iparpolitika mindenkori iránya határozza meg a kormány passzív, megfigyelő vagy aktív, beavatkozó magatartását az ipari élet jelenségeivel kapcsolatban. Az iparpolitika irányítása, természetesen nem elszigetelten, hanem valamennyi gazdasági ágazatra figyelemmel történik. A kereskedelemügyi miniszter „hivatása”, hogy iparpolitikájának elveit a többi gazdasági szakminiszter esetlegesen ellentétes irányú törekvéseivel szemben is kellő súllyal érvényesítse. A miniszter kötelessége, hogy az ország közigazdasági életének egységes irányításánál, az ipari érdekek megóvásáról és érvényesítéséről az ipar jelentőségéhez illő mértékben gondoskodjon. A gazdasági szakminiszterek között esetleg felmerülő ellentétek kiegyenlítése a minisztertanács feladata.

A kereskedelemügyi miniszter feladatainak harmadik csoportját az egyes ügyekkel kapcsolatos feladatok jelentik. A miniszter ipari közigazgatási és ipari kihágási ügyekben harmadfokú hatóság, azonban jó néhány kérdésben másodfokú, illetve elsőfokú hatáskörrel is rendelkezik. A tudós megállapítja, hogy a kereskedelemügyi miniszter „túl van halmozva”

¹⁸⁵ Uo., 175.

gyakran kis jelentőségű konkrét iparügyek intézésével, amelyek részben elvonják a figyelmét a fő feladatairól.

Egyed professzor rögzíti, hogy az iparügyek kormányzásában a miniszter mellett részt vesznek a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városok is.

Az iparügyi kormányzásba egyrészt a központi kormánynál, másrészt a helyi önkormányzati testületeknél „befolyhatnak” az ipartanácsok, a kereskedelmi és iparkamarák, illetve az ipartestületek.¹⁸⁶ Ezek a szervezetek természetesen csak javaslattevési és véleményezési jogosítványokkal rendelkeznek, döntési és irányítási joguk nincs.

Az iparosok önkormányzati alapokon működő érdekképviselői szervezetei az ipartestületek, valamint a kereskedelmi és iparkamarák. Ezek az érdekképviselői szervek nemcsak az iparügyi kormányzásba „folynak be”, hanem részt vesznek az iparügyi közigazgatás munkájában. Az ipartestületek mint kiegészítő hatóságok járnak el, a kereskedelmi és iparkamarák többféle módon működnek közre az iparügyek intézésében.

A szerző részletesen szól az iparhatóságokról is. Az iparhatóság fogalom alatt a jogszabályok értelmében az egyes közigazgatási ügyekben eljáró hatóságokat érti. Megállapítja, hogy az iparhatóságok hatáskörébe tartozik általában mindazoknak a teendőknél az ellátása, amelyek az ipartörvény végrehajtása során felmerülnek (pl. iparjogositványok kiadása, iparlajstrom vezetése, ipari alkalmazottak ügyeinek intézése stb.). A rendészeti ügyek azonban nem tartoznak ebbe a körbe, hiszen ezeket az 1901. évi XX. törvénycikk a rendőrhathóságok hatáskörébe utalta.

A professzor felhívja a figyelmet arra, hogy az iparhatóságoktól meg kell különböztetni az iparügyekben bíraskodó rendes és közigazgatási bíróságokat, valamint az egyéb közigazgatási hatóságokat.

Egyed István rendes és kiegészítő iparhatóságot különböztet meg. Az ipartörvény a rendes iparhatósági jogkörök ellátására nem hozott létre külön hatóságokat, hanem az ipari közigazgatási feladatokat az általános közigazgatási szervek látják el. Az iparhatóságok támogatására rendelt szervek a kiegészítő iparhatóságok. Ilyennek minősülnek például a kereskedelmi és iparkamarák, az ipartanácsok és az ipartársulatok.

A rendes iparhatóságok vagy elsőfokúak, vagy fellebbezések.

Elsőfokú iparhatóság:

- községekben a főszolgabíró;
- rendezett tanácsú városokban a városi tanács;
- törvényhatósági joggal felruházott városokban a rendőrkapitány;
- Budapesten a kerületi elöljáró.

Az adott ügyben az az iparhatóság az illetékes, amelynek területén az iparüzlet található.

Az iparhatóság előtt folyó eljárásra a közigazgatási eljárás általános szabályai az irányadók, a kihágási eljárás szabályainak kiegészítő alkalmazásával.

Az elsőfokú iparhatóságok határozatai ellen a „felsőbbfokú” iparhatóságokhoz lehet fordulni, fokozatos jogorvoslati eljárási rend keretében.

¹⁸⁶ Uo., 176.

Az iparhatóságok ipari közigazgatási ügyekben hozott határozatai ellen általában nem lehet panasszal fordulni a közigazgatási bírósághoz.

A közigazgatási szervezetrendszer bemutatása mellett sor kerül minden olyan szervezetre jellemzésére, amely az iparral összefüggően feladatokat végez. Így a szerző foglalkozik – a már említett – ipartestületekkel, ipartanácsokkal, kereskedelmi és iparkamarákkal. A mű ezenkívül részletesen elemzi a munkásbiztosító pénztárakat, az ipari szakiskolákat, az ipari békéltető bizottságokat, a különböző ügyekben eljáró bíróságokat stb.

A VII. rész az ipari pénzügyi jog és büntetőjog területeit tekinti át.

Az utolsó, VIII. rész az egyes iparokra irányadó ismereteket rögzíti.

Egyed István *Iparjog* című műve meglehetősen nagy figyelmet keltett. A szerző által meghivatkozott az Igazságügyi Minisztériumba berendelt kir. törvényszéki bíró, Sárffy Andor teljes joggal nevezi hézagpótlónak a művet.¹⁸⁷ Megállapítja, hogy a szakirodalomban kevés olyan munka létezik, amely a közigazgatás egyes ágainak joganyagát önállóan tárgyalja.

Az összefoglaló kézikönyvekben a különös rész témakörei csak vázlatosan szerepelnek. Alig van olyan mű, amelyik a joganyagot tudományosan is feldolgozza. Egyed István könyve ennek a követelménynek is megfelel. Sárffy Andor megállapítja, hogy a kötet tankönyvként is jól használható. Terjedelme közel háromszáz oldal, az egyéb tankönyvekben erre a témakörre szánt harminc-negyven oldallal szemben. A munkát tudományos alaposság jellemzi, ugyanakkor könnyen érthető, stílusa élvezetes. Nemcsak az iparjog szabályainak tartalmát reprodukálja, hanem ezeket tudományosan fel is dolgozza. Megvilágítja a szabályozás közgazdasági és szociálpolitikai alapjait és céljait. Érthetővé teszi az iparjogi szabályok egymás közötti és más jogágak (kereskedelmi jog, magánjog, büntetőjog, pénzügyi jog) rendelkezéseivel való összefüggéseit egyaránt.

Az értékelés szerint a könyv kiterjed azoknak az ipari tevékenységet érintő jogszabályoknak a vázlatos bemutatására is, amelyek nem közigazgatási természetűek.

Sárffy Andor nemcsak a művet, hanem a szerzőt is dicséri, és kiemeli korábbi, közel két évtizedes szakirodalmi tevékenységét.

Ugyancsak pozitív recenzió látott napvilágot a *Polgári Jog* 1925. évi 7. számában. Az értékelés Egyed István művét tankönyvként, valamint a gyakorlati közigazgatási és magánjogászok számára egyaránt hasznosnak és hézagpótlónak tartja. Úgy fogalmaz, hogy a szerző kitűzött céljait teljes mértékben elérte. Az iparjog, amelynek területei különböző joganyagban találhatóak, „viszont mégis egy jelentős és nagyarányú, külön jogterületet alkotnak, igen rászorultak az ilyen rendszeres és monografikus feldolgozásra”.¹⁸⁸ A szerző a szétszórt szabályokat nemcsak összegyűjti, hanem világos és áttekinthető rendszerbe foglalja. A mű a gyakorlat számára fontos ismereteket is rögzíti. Ugyanakkor nem duzzasztja fel az anyagot oly módon, hogy az veszélyeztesse az áttekinthetőségét és a kezelhetőségét. Az értékelés bíráló megjegyzést is tartalmaz, amely a hazai jogirodalom „hézagos” figyelembevételére vonatkozik.

Kuncz Ödön is átfogó recenziót tett közzé Egyed István művéről a *Jogállam* 1925. évi 8–9. számában. Az értékelés szerint az ipari közigazgatási jog gyűjtőnév alatt szereplő

187 SÁRFY Andor: *Dr. Egyed István „Iparjog”-a*, Ügyvédek Lapja, 42(1925)/7.

188 Ismeretlen szerző: *Egyed István „Iparjog” Recenzió*, Polgári Jog, 1925/7, 331.

jogszabályok a közigazgatáson belül szerény helyre szorultak vissza. Kuncz Ödön szerint ennek az volt az oka, hogy Magyarországon nem követték például a német jogirodalomban meglévő törekvéseket, amelyek a korábbi keretek tágításával, új szintézissel rendszerbe foglaltak olyan jogi materiákat, amelyek eddig a magánjog, a kereskedelmi jog és az általános közigazgatási jog keretében helyezkedtek el.

Az 1884: XVII. törvénycikkbe foglalt ipartörvénynek több kommentárja jelent meg, ugyanakkor hiányzott az iparjog egész anyagát feldolgozó átfogó munka.

Kuncz Ödön szerint Egyed István munkájának legnagyobb érdeme, hogy úttörő munkát végezve könnyen áttekinthető rendszerbe foglalja az iparjog kiterjedt és meglehetősen kusza joganyagát. A mű egyetemi tankönyvnek készült, de hasznos kézikönyv is a hatóságok, az ügyfelek és az eljáró ügyvédek számára egyaránt.

A recenzió méltatja a kötet szakmai alaposágát, a gyakorlati élethez való kapcsolódását. Kuncz Ödön kiemeli az előadásmód egyszerűségét, világosságát és tömörségét. Az értékelés végén néhány konkrét kritikai megjegyzés is olvasható.¹⁸⁹

Egyed Istvánt a későbbi években is foglalkoztatták az iparjog kérdései. A *község és az ipar* című tanulmánya 1932-ben jelent meg.¹⁹⁰ A szerző szerint a községi lakosság ipari igényei a városokhoz képest mérsékeltbbek. A községi ipari élet számos, a városi ipartól eltérő különleges jellemzővel rendelkezik, amelyek feldolgozást igényelnek. A szerző foglalkozik a népipar, a háziipar, a vándoripar, a szerződéses ipar kérdéseivel. Ugyancsak bemutatja a falusi ipar kézműves jellegének és kisipari kereteinek ismérveit, az ipari szakmák elválasztásának nehézségeit, a községekben érvényesülő könnyítéseket is. A szerző szól a szakképzettség szempontjából támasztható enyhébb követelményekről, az egyes iparjogosítványok számának községekben megállapítható korlátozhatóságáról, a községek által folytatható ipari tevékenységről, a helyi ipar védelmét szolgáló intézkedésekről.

Az áttekintés foglalkozik még a községi eljárás iparügyi feladataival is.

Ezek közé tartozik a járási főszolgabíró mint községi elsőfokú iparhatóság határozatainak végrehajtása, a község területén működő iparüzletek ellenőrzése, a tanonciskolákkal kapcsolatos teendők stb. A tanulmány az ipartestületekkel, az ipartársulatokkal és a községi szabályrendeletek alkotásának lehetőségeire vonatkozó gondolatokkal zárul.

1936-ban a *Magyar Közigazgatásban* jelent meg Egyed István *Az iparjog újabb fejlődése (1925–1936)* című munkája. A tanulmányból kiegészített különnyomat készült, amelyet az Állami Nyomda jelentetett meg.¹⁹¹

Az egyetemi tanár a munka elkészítésének indokául azt a körülményt jelöli meg, amely szerint 1935. november 1-jén volt tizenkét éve annak, hogy az ipartörvény módosításáról szóló 1922: XII: tc., az ún. iparnovella hatályba lépett. A vizsgált korszak végén alkották meg a második iparnovellát, az 1936: VII. törvénycíkket, amely 1936. július 15-én lépett hatályba.

189 KUNCZ Ödön: *Iparjog (könyvismertetés)*, Jogállam, 24(1925)/8–9, 402–406.

190 EGYED István: *A község és az ipar*, Magyar Közigazgatás, 1(1932)/22.

191 EGYED István: *Az iparjog újabb fejlődése 1925–1936*, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1937, 1–14.

A törvény négy fejezetet tartalmaz. Az első az első iparnovellát egészíti ki, a második az ipartestületi intézményről szóló 1932. évi VIII. törvénycikket módosítja, a harmadik az Országos Iparügyi Tanáccsal foglalkozik, a negyedik pedig vegyes rendelkezéseket tartalmaz.

A szerző rögzíti, hogy a tizenkét éves korszak jogalkotását két kategória szerint csoportosítva tárgyalja, amelyek a következők: az anyagi iparjog, az ipari szervezeti és eljárási jog.

Az egyetemi professzor megállapítja, hogy az iparnovella néhány rendelkezése visszaélésre adott lehetőséget, különösen a gyárszerű iparüzés, a közkereseti és betéti társaságok iparüzése, az egyes iparosok munkaegyesítési joga és a kereskedők munkavállalási lehetőségei körében. A félreértési lehetőségeket igyekeznek kiküszöbölni a 113. 906/1932. K. M. sz. r., amely a második iparnovella előfutárának is tekinthető. A szerző rögzíti, hogy a rendelet nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ezért került sor a második iparnovella megalkotására.

Az 1936. évi VII. törvénycikk megerősíti a perszónáipari rendszert, több vonatkozásban újonnan szabályozza a kereskedők jogkörét. Szigorítja az iparüzési jog feltételeit, arra figyelemmel, hogy a bűnvádi eljárás és elítélés az engedélyhez nem kötött iparok végzésének akadályát is jelenti (2. paragrafus).

A törvény a fakultatív mestervizsga helyett bevezeti a kötelező mestervizsga rendszerét.

A második iparnovella az engedélyhez kötött iparoknál a miniszter számára tartja fenn annak megállapítását, hogy mely iparoknál és milyen nagyságú biztosíték nyújtására van szükség, továbbá, hogy szabályrendeletben mely iparoknál kell zárt számot bevezetni, illetve új iparengedély kiadását a fennálló szükséglettől függővé tenni.

A második iparnovella az előzőeken kívül – egyebek mellett – újra szabályozza az iparüzési jog visszavonását is. Új szabályokat vezet be a tanoncok jogviszonyával kapcsolatban, szigorítja a tanoncok előképzettségét azzal, hogy az elemi népiskola VI. osztályának sikeres elvégzését kívánja meg, felemeli a tanidót stb.

Egyed István bemutatja azt a folyamatot, amely a jogalkotásban az iparcikkek hamisításának megakadályozása, az áruk származási helyének és minőségének állami ellenőrzési jegygyel való igazolása, az ún. „márkázás”, az üzleti hirdetések szabályozása, valamint az ipari tulajdon védelme és az iparfejlesztés körében történt.

A szerző részletesen szól az iparügyi hatóságok és intézmények körében bekövetkezett változásokról is. Megállapítja, hogy az iparügyi szervezetek szinte mindegyikét érintő változások nem átgondolt program szerint történtek, hanem „alkalmi foldozásokkal”.¹⁹²

Az 1935: VII. tc. a kereskedelmi miniszter hatáskörét két részre osztotta. Így létrejött a különálló iparügyi és a különálló kereskedelmi és közlekedésügyi miniszteri státusz. Egyed István a szétválás indokaként az iparügyi érdekek hathatósabb biztosításának érdekét jelöli meg. Rögzíti azt a körülményt, hogy a szétválás részleteit a 7.500/1935. M. E. sz. r. állapítja meg. A szerző a szétválasztást sok tekintetben mesterkéltnek tartja.

A tanulmány az ipari közigazgatási és ipari kihágási ügyekben eljáró hatóságok rendszerét a következők szerint foglalja össze:

192 EGYED István: *Az iparjog újabb...*, i. m., 8.

- Elsőfokú hatóság:
  - községekben a főszolgabíró;
  - megyei városokban közigazgatási ügyekben a polgármester vagy helyettese, kihágási ügyekben a képviselő-testület által megbízott tisztviselő;
  - városi törvényhatóságokban közigazgatási ügyekben a polgármester által megbízott, kihágási ügyekben a törvényhatósági bizottság által megbízott tisztviselő;
  - Budapesten a kerületi elöljáró.
- Másodfokú hatóság a törvényhatóság első tisztviselője, tehát az alispán vagy polgármester.
- Harmadfokú hatóság közigazgatási ügyekben az iparügyi miniszter, kihágási ügyekben a kihágási tanács. A szerző felvázolja a jogorvoslati szabályok bonyolult rendjét is. Sajnálattal rögzíti azt az álláspontját, hogy az iparhatóságok rendszerét és a jogorvoslati lehetőségeket csak különböző törvények és rendeletek nehezen áttekinthető és részben hatályba sem lépett rendelkezéseinek összevetésével lehet megállapítani.

A professzor foglalkozik az ipartestületi rendszer átalakításával is. Kifejti, hogy ezen a területen a legnagyobb változást az ipartestületek államosítása jelentette. Az 1932: VIII. törvénycikk alapján minden képesítéshez kötött iparos köteles valamely ipartestület kötelékébe tartozni oly módon, hogy 1937. november 20-ig, az ország egész területén ki kell építeni az ipartestületi szervezetet. A reform másik nagyon fontos célja az ipartestületek anyagi alapjának a megerősítése volt. A szerző álláspontja szerint a reform legfontosabb célja az ipartestületek országos központi szervének a felállítása volt.

A tanulmány foglalkozik a kereskedelmi és iparkamarákra vonatkozó változásokkal is. Ezek fő célja az volt, hogy az iparosok és a kereskedők egyes kategóriái a kamarákban arányos képviselthez jussanak.

Az elemzés figyelmet fordít az egyetemi szintű gazdasági képzés átalakítására is. A szerző rögzíti, hogy az 1934: X. törvénycikk a tudományegyetemi közgazdaság-tudományi kart egyesítette a műegyetemmel. Megállapítja, hogy ez a változás a gazdasági és műszaki oktatást közelebb hozta egymáshoz, ami előnyös az ipar technikai és gazdasági kapcsolataira figyelemmel. Az új egyetemen (József Nádor Tudományegyetem) külön közgazdasági és kereskedelmi osztály van, amelynek oktatásában az ipari közigazgatási jog fontos helyet foglal el, a közigazgatási osztályhoz hasonlóan.

4.2. Egyed István szakmai tevékenysége a II. világháború idején

Egyed István a II. világháború idején is foglalkozott az iparigazgatás kérdéseivel.

Egyed István munkásságában mindvégig nyomon követhető az a törekvés, hogy az iparra vonatkozó ismeretek jelentőségére felhívja a figyelmet. Párosul ez azzal a kiemelkedő munkával, amelyet az egyetemi professzor a közigazgatási szakemberek képzésére, illetve továbbképzésre fordít.

Az ipari közigazgatási jog vázлата című munka a Mérnöki Továbbképző Intézet 1942. évi tanfolyamainak anyagaként látott napvilágot. A 41 oldal terjedelmű anyag kifejezetten továbbképzési célokat szolgált.¹⁹³

Egyed István 1942. december 13-án a *Magyar Közigazgatás* 60. évfolyam 46. számában jelenteti meg Ladik Gusztáv – a gyakorlati közigazgatási vizsgabizottság akkori elnöke – *Iparügyi közigazgatás* című munkájának értékelését.¹⁹⁴

Egyed István megállapítja, hogy a vizsgált mű mesterien oldotta meg azt a kettős feladatot, amelyet célként a szerző megfogalmaz. Nevezetesen a „*közigazgatás tisztviselőinek a jogszabály megtalálására útmutatót, a gyakorlati közigazgatási vizsgára készülőknek pedig segéd-könyvet adni*”.

Az értékelés szerint Ladik Gusztáv meglehetősen szűken értelmezi az iparügyi közigazgatás fogalmát. Nem tárgyalja az ipari tulajdonjogot, az iparpolitika kérdéseit, valamint az ipari életben ható jóléti intézményeket, a kereskedelmi és iparkamarákat, az iparfelügyeletet stb.

Egyed István összehasonlítja a gyakorlati közigazgatási vizsga tananyagának fejlesztéséhez mintakötetnek szánt ún. „vezérkönyvet” az ugyanezt az anyagot feldolgozó egyetemi tankönyvvel, illetve más tudományos munkákkal. Rögzíti, hogy a kétféle irodalmi termék eltérő célkitűzéseiknek megfelelő vonásokat mutat. A jelölt tételes jogi tudásának bizonyítására szolgáló közigazgatási gyakorlati vizsga tananyaga – Ladik Gusztáv műve – elemzését a törvény logikai rendszerében végzi el, és tulajdonképpen csak a joganyag bemutatására szorítkozik. Az egyetemi tankönyv ezzel szemben – a felsőfokú képzés missziójából következően – magasabb rendű célokat szolgál, nagy figyelmet fordít az elméleti alapokra, tudományosan vezeti be a tanulókat a tananyag részleteibe, gyakran függetleníti magát a törvényi szabályozás rendszerétől és a hatályos rendelkezések szövegétől. Az alapfogalmak tisztázása után igyekszik megvilágítani a törvényi szabályozás rendeltetését, célját, utal a regulációnál figyelembe vett ellentétes érvekre. Említi a gyakorlat és az irodalom eredményeit, analógiákat mutat be más jogterületekről, a szélesebb látókör biztosítása érdekében említi más államok megoldásait is. Végezetül, de nem utolsósorban rámutat a jogszabály hiányosságaira, és ezzel egyengeti az esetleg szükséges reformok útját.

1944-ben a *Gazdasági Jog* jelentette meg Egyed professzor *Az iparjogosítványok kiadásának háborús rendje* címet viselő tanulmányát.¹⁹⁵ Ebben a békeidőszaktól eltérő intézkedések áttekintése történik meg.

Egyed István megállapítja, hogy az iparjogosítványok kiadásánál korábban az ipart üzni kívánók személyén kívül eső körülményeknek rendszerint nem volt jelentőségük. Ez alól kivételt jelentett az 1922: VII. tc. 38. §-ában megállapított azon rendelkezés, amely szerint 17 engedélyhez kötött iparnál a kiadható iparendélyek számát községenként előre meg

193 EGYED István: *Az ipari közigazgatási jog vázлата*, A Mérnöki Továbbképző Intézet Kiadványai, 25. kötet 1. füzet, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

194 EGYED István: *Recenzió Ladik Gusztáv „Iparügyi közigazgatás” című művéről*, *Magyar Közigazgatás*, 60(1942. december 13.)/46, Budapest.

195 *Gazdasági Jog*, 5(1944)/1.

lehet állapítani, illetve az új iparendedély kiadása attól tehető függővé, hogy az adott községben szükség van-e új iparvállalatra.

Az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló ún. második iparnovella az 1936: VII. tc. 2. §-a már bizonyos korlátokat állapít meg, amikor felveszi az iparigazolvány kiadásának feltételei közé a feddhetetlen előéletet is.

Az iparüzési jog további, származás alapján történő korlátozását vezette be az 1939: IV. tc., az ún. második zsidótörvény.

A világháborúba való belépés után jó néhány minisztériumi rendelet született, amely kifejezetten az iparjogosítványok kiadását korlátozta. E rendeleteket egységes szerkezetbe foglalja és kiegészíti az iparügyi miniszter 33.800/1943. sz. rendelete (*Budapest Közlöny*, 147. sz.), amelyhez végrehajtási utasítás is megjelent. (36.805/1943. Ip. M.; *Közgazdasági Értesítő*, 1405–1413.).

Ennek oka, hogy az ország nyersanyaghelyzete a legtöbb iparágban, illetve kereskedelmi területen már nem biztosítja a régebben működő iparosoknak és kereskedőknek nyersanyagokkal és árukkal való zavartalan ellátását. Új iparosoknak és kereskedőknek a gazdasági életbe történő további tömeges beáramlása nem kívánatos, mert az veszélyeztetné a már működő iparosok és kereskedők megélhetését, és anyagi romlásukat idézhetné elő. Ebből következően az új iparjogosítványok kiadását az elkerülhetetlenül szükséges mértékre kell szorítani. Ezt a mértéket a 33.800/1943. Ip. M. sz. rendelet oly módon állapítja meg, hogy az iparjogosítvány kiadását attól teszi függővé, hogy a kiadás „*a kivételes gazdasági viszonyok miatt közérdekből kívánatos-e.*” Ennek a vizsgálatánál a 36.805/1943. Ip. M. sz. utasítás értelmében különösen azt kell figyelembe venni, hogy az adott községben, illetve városrészen a közellátás zavartalan lebonyolítása és általában a fogyasztóközönség szükségleteinek kielégítése érdekében szükség van-e az új vállalatra. Az utasítás szerint meg kell vizsgálni, hogy a kérelmező egyrészt rendelkezik-e a szükséges hozzáértéssel és gyakorlattal, másrészt megvan-e az anyagi ereje (saját tőke stb.), és így nem forog-e fenn a „színleges” iparüzés lehetősége. Természetesen figyelembe kell venni az Ipari Anyaghivatalnak, az országnak egyes anyagokkal és árukkal való ellátására vonatkozó közléseit is. Előnyben kell részesíteni egyrészt a katonai szolgálatban megsebesülteket, rokkantakat és tűzharcosokat, másrészt a hősi halált haltak vagy eltűntek házasársát és leszármazottját.

Egyed professzor megállapítja, hogy kivételes gazdasági viszonyok között az iparjogosítványok kiadásának meghatározó szempontja a közérdek. Ezzel végeredményben megszűnt az ipari pálya választásának a szabadsága, hiszen az iparüzés személyi feltételei többé nem biztosítanak jogot az iparjogosítvány elnyerésére. Ezeknek a folyamatoknak az eredményeképpen „*a hatóság majdnem korlátlanul szabad döntésére tartozik, hogy a folyamodó kap-e iparjogosítványt.*” A háborús körülmények között tehát lényegében minden ipar és kereskedelem engedélyhez kötötté vált.

Egyed István a következőkben az elsőfokú iparhatóságok iparjogosítvány kiadásával kapcsolatos döntéseinek változásait elemzi. A rendkívüli körülmények között az iparjogosítvány kérdésében az elsőfokú iparhatóságon kívül aktív szerepe van az ipartestületeknek, a kereskedelmi és iparkamarának, az anyaghivatalnak, valamint az iparügyi, illetve kereskedelem-
közlekedésügyi miniszternek is.

Az iparjogosítvány kiadására vonatkozó eljárás a korábbiaktól eltérően nem egységes, hanem aszerint különbözik, hogy a 33.800/1943. Ip. M. sz. rendelet az iparjogosítvány kiadását „előzetes miniszteri engedélyhez” köti-e, vagy sem.

A szerző végül néhány jogszabályalkotási szempontra hívja fel a figyelmet.

1944 áprilisában a *Magyar Közigazgatás*ban három részletben jelent meg Egyed Istvánnak a hosszabb terjedelmű *Ipari közigazgatás és közigazgatási jog* című tanulmánya, amely az *Iparjog* 1948-as második, teljesen átdolgozott kiadásának előzményét jelenti. A munka a XI. Közigazgatási Továbbképzési Tanfolyamon elhangzott előadás anyagát tartalmazza. Megállapítható, hogy a szerző elméleti fogalomrendszere az évek folyamán egyre inkább letisztult.¹⁹⁶

Egyed István a tanulmány első részében rögzíti, hogy az ipari tevékenység jelentőségének növekedésével az ipari közigazgatás joganyaga és tevékenysége folyamatosan szaporodik. A terület joganyaga és munkája már a béke idején is annyira megnövekedett, hogy a közigazgatás keretében előbb megkülönböztetett, majd önálló kezelése vált szükségessé. A háborús, rendkívül válságos gazdasági helyzet az ipari közigazgatás feladatait tovább duzzasztotta.

A szerző megállapítja, hogy az ipari közigazgatási jog a közigazgatási jog része, egész pontosan a különös rész egyik fejezetét alkotja. A közigazgatás modern feladatai közül egyre meghatározóbb a gazdasági élet igazgatásának, röviden a gazdasági közigazgatásnak a szerepe. A tudós a gazdasági igazgatás fejlődését a minisztériumok szervezeti átalakulásának történetén keresztül mutatja be. Megállapítja, hogy a gazdasági igazgatás szétválása természetesen nem szünteti meg a gazdasági igazgatási ágak kapcsolatait, összefüggéseit. Az állam gazdaságpolitikája csak egységes lehet. A különböző ipari, agrár-, kereskedelmi, közlekedési, fogyasztási szempontok érvényesítésének egymással összhangban kell lenniük.

A szerző álláspontja szerint az ipari közigazgatás nemcsak a gazdasági igazgatás többi ágával, hanem a közigazgatás szinte minden területével kapcsolatban áll. Az ipari közigazgatás magában foglalja a kormányzati tevékenység mellett az önkormányzati alapon létrejött ipari szervezetek munkáját is. Az ipari közigazgatási jog nemcsak a közigazgatási jog egyik meghatározó területe, hanem az ipari életre vonatkozó valamennyi jogszabályt integráló iparjognak is fontos része. Az ipari közigazgatási jog tudniillik nem fogja át minden tekintetben az ipari életet, hanem csak a terület rendjének fenntartására és az ipar támogatására irányuló igazgatási jellegű hatósági tennivalókat foglalja magában.¹⁹⁷

Egyed István tanulmányának második részében részletesen elemzi az alanyi iparjogokat. Ezek közül közjogi természetű az ipari pálya választásának és az ipari munka végzésének a szabadsága. Magánjogi jellegűnek kell tekinteni az ipari reáljogokat, amelyek minden közigazgatási határozat nélkül iparüzés alapjául szolgálhatnak. Részben ugyancsak magánjogi természetűek az ipari tulajdonjogok is (szabadalmi jog, ipari mintára vonatkozó jog, ipari szerzői jog stb.).

A szerző viszonylag részletesen szól az iparjog tudományáról is. Megállapítja, hogy az iparjog nem szorítható be egyetlen jogág keretébe sem, hanem anyagát különböző jogágak

196 EGYED István: *Ipari közigazgatás és közigazgatási jog*, Magyar Közigazgatás, 1944, 15., 17., 18. szám.

197 Magyar Közigazgatás, 62/15.

anyagából meríti. Az iparjog segédtudományaként jellemzi az ipartörténetet, az iparpolitikát, az ipari statisztikát, a technológiát és az ipari üzemtant.¹⁹⁸

Egyed István tanulmányának harmadik részében részletesen feldolgozza a magyar ipari közigazgatási jog történetét. Ezt követően a magyar iparjog forrásaival foglalkozik. Elemzését az iparjog rendszerére és felosztására vonatkozó megállapításaival zárja.¹⁹⁹

4.3. Egyed István tudományos tevékenysége a II. világháború után

1948-ban jelent meg az *Iparjog* második, teljesen átdolgozott kiadása.²⁰⁰ A kötet jelentős eltéréseket tartalmaz az első kiadáshoz képest. A mű a Bevezetőn kívül 12 részt és 125 §-t foglal magában.

A Bevezető rész az ipari közigazgatás feladatait is részletesen elemzi. Ennek keretében úgy foglal állást, hogy az ipari közigazgatás az állam szabályozó és igazgató tevékenységét jelenti, amely az iparrendészet mellett az iparfejlesztő, iparpolitikai tennivalókat is magában foglalja. Az ipari közigazgatás joganyaga és feladatai folyamatosan szaporodnak.

Az ipari közigazgatás jog a közigazgatási jog különös részének egyik fejezetét jelenti.

A szerző – korábbi munkáihoz hasonlóan – megállapítja, hogy a közigazgatás modern feladatai közül a gazdasági élet igazgatásának, röviden a gazdasági igazgatásnak a jelentősége folyton emelkedik.

Az ipari közigazgatási jog és a kereskedelmi jog viszonyával kapcsolatban az elemzés átcsumszik az iparjog és a kereskedelmi jog különbségének bemutatására. Itt jegyezzük meg, hogy az iparjog fogalmának meghatározására csak két fejezettel később kerül sor. A tudós úgy foglal állást, hogy az iparjog és a kereskedelmi jog eltérő természetük ellenére szoros kapcsolatban állnak egymással. Mindkét joganyag iparosokra és kereskedőkre, tehát vállalatokra vonatkozik. Az iparjog a vállalatok helyzetét közigazgatásjogi szempontból rendezi, a kereskedelmi jog pedig magánjogi aspektusból szabályozza azokat. Egyed István jogszabálygyűjteményekre – elsősorban Pap Dávid *Hitel törvények* című munkájára – hivatkozva a vállalatok minden irányú jogi helyzetét rendező két joganyagot vállalati jog elnevezéssel illeti.²⁰¹

A szerzőnek más elemzéseiben már kifejtett felfogása szerint az iparjog nem szorítható be egyetlen jogág keretébe sem, hanem az különböző jogágak anyagából építkezik. Erre figyelemmel és a szabályok nagy számára tekintettel, az iparjog önálló tudományággá fejlődött.

Egyed István a korábbiaktól eltérően külön §-ban viszonylag részletesen tárgyalja az iparjog tudományával kapcsolatos kérdéseket.

A szerző megerősíti azt a korábban rögzített álláspontját, amely szerint az iparjog segédtudományának tekinthető az ipartörténet, az ipari statisztika, a technológia, az ipari üzemtan és az iparpolitika.

198 *Magyar Közigazgatás*, 62/17.

199 *Magyar Közigazgatás*, 62/18.

200 EGYED István: *Iparjog második, teljesen átdolgozott kiadás*, Egyetemi nyomda, Budapest, 1948.

201 PAP Dávid: *Hitel törvények*, 2. kiadás, 1904. (Magyar törvények Grill-féle kiadása)

A tudós álláspontja szerint az iparjog egészének tudományos feldolgozására viszonylag kevés kísérlet történt. Ugyanakkor az iparjoghoz tartozó egy-egy terület (ipari munkajog, ipari tulajdonjogok, egyes iparok jogi helyzete stb.) elemzésével foglalkozó művek száma meglehetősen nagy.

A Bevezető rész 8. §-ában a magyar iparjog forrásaival kapcsolatban – az első kiadástól eltérően – más időközben megjelent törvényekkel együtt említésre kerül az ipari közigazgatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1936: VII. tc. is.

A szerző szól a rendeleti jogforrásokról. Ebben a körben kerülnek jellemzésre az iparnovellák végrehajtására kiadott miniszteri rendeletek és a törvényi felhatalmazás alapján kibocsátott miniszteri rendeletek. A tudós kitér a miniszteri rendeletek külön csoportját jelentő, a kormány kivételes hatalma alapján kiadott és a törvénytől átmenetileg eltérő szabályokat megállapító rendeletekre is. Megállapítja, hogy a törvények és a miniszteri rendeletek egyes kérdések szabályozását törvényhatósági, illetve megyei városi szabályrendeletekre utalják.

Az ipar fogalmával, fajaival és rendszereivel foglalkozó I. rész az első kiadáshoz képest új megállapításokat tartalmaz a kereskedés fajtáival és leginkább az iparrendszerekkel foglalkozó paragrafusokban. Az előbbiben például megjelenik az áruház fogalma is.

Rendkívül érdekesek azok az új gondolatok, amelyek az iparszabadsággal kapcsolatban az „Iparrendszerek” című paragrafusban kerülnek megfogalmazásra. A korlátlan versenyszabadsággal kapcsolatos korábbi kritikus gondolatok kiegészülnek azzal, hogy a szabad verseny korlátlansága végeredményben annak megsemmisüléséhez vezet. A versenyszabadságot ugyanis az érdekeltek maguk között előbb-utóbb kizárják, vagy korlátozzák kartellek, illetve trösztök létrehozásával. Az iparszabadság teljes kizárása megbénítaná az ipari élet egyik jelentékeny mozgatóerejét, csökkentené az egyéni kezdeményezés hatalmas erejét, vagy akár meg is szüntetné, kikapcsolva ezzel a haladás fontos tényezőjét. Ezt követően a szerző gondolatait így folytatja: „Különbben a törvényhozás az utóbbi időben az államszocializmus felé jelentékeny lépést tett egyrészt a szénbányászat államosításával, másrészt egyes vilamos művek energiatelepeinek és távvezetéseinek állami tulajdonba vételével (1946: XIII. és XX. tc.)”.²⁰²

A II. rész – az első kiadástól eltérően – önálló fejezetben foglalkozik a jogi személyek iparűzésével. A szerző megállapítja, hogy az iparűzés szabadsága a természetes személyekhez hasonlóan megilleti a jogi személyeket is. A mű a jogi személyek következő jelentős csoportjait különbözteti meg:

- kereskedelmi társaságok;
- egyesületek, alapítványok;
- közttestületek: község, törvényhatóság, állam, felekezetek.²⁰³

A mestervizsgálattal kapcsolatban meglehetősen kritikus észrevételek olvashatók. Egyed István álláspontja szerint a második iparnovellának az a rendelkezése, amely összevonta a szakvizsgát a mestervizsgálával és ezt minden iparos számára kötelezővé tette, leszállította a mestervizsga színvonalát.

202 EGYED: *Iparjog második... i. m.*, 37.

203 Uo., 41.

A szerző megállapítja, hogy a II. világháború után a hatóságok tömegesen adtak ki új iparjogosítványokat gyakran még a törvényes előfeltételek hiányában is. Az így kialakult helyzetet kívánta orvosolni a 7040/1945. M. E. sz. rendelet. Ennek értelmében amennyiben a rendkívüli gazdasági viszonyok azt közérdekből szükségessé teszik, az illetékes miniszter új jogosítványok kiadását előzetes engedélytől teheti függővé, az engedély megadását meghatározott feltételekhez kötheti, és az ipar gyakorlását időben vagy más módon korlátozhatja.

A szerző a III. részben tárgyalja azokat a szabályokat, amelyek az ármegállapítással kapcsolatosak. Az első kiadáshoz hasonlóan megállapítja, hogy a világháborúk alatt és után három módon korlátozták az iparosok szabad ármegállapítási jogát. Az első az árak kifizetése, amikor az iparos még szabadon állapítja meg az iparcikkek árát, azonban köteles azokat az iparcikkeken feltüntetni. A második esetben a hatóság ellenőrzése korlátozza az árak meghatározásának szabadságát. A harmadik eszköz a hatósági ármegállapítás.

Az árszabályozás – a mű megírásának idején alkalmazott – rendjével kapcsolatban Egyed István megállapítja, hogy a 9630/1945. M. E. sz. rendelet az Ideiglenes Nemzetgyűlés felhatalmazására való hivatkozással az áralakítás irányítását és ellenőrzését, valamint az ezzel kapcsolatos intézkedések megtételét a közellátásügyi miniszter hatáskörébe utalja. A miniszter számos jogosítványa közé tartozik mindennemű árura és gazdasági szolgáltatásra – a munkabérek, közszolgáltatások, egyedárusági cikkek stb. kivételével – tájékoztató árat (irányarat, legmagasabb árat vagy legalacsonyabb árat) megállapítani, az áremelést engedélyhez kötni, az árakat felülvizsgálni és ellenőrizni stb.

A közellátásügyi miniszter hatáskörét az 5740/1946. M. E. sz. rendelet az iparcikkek nagyobb részénél az iparügyi miniszterre ruházta át. Az ipari anyaggyártással és az áralakítás irányításával kapcsolatos feladatok ellátására pedig az ipari miniszter mellé létrehozta az Országos Anyag- és Árhivalt.

A IV. részben találhatóak – egyebek mellett – az iparjogosítványok felülvizsgálatával kapcsolatos megállapítások. A szerző rögzíti, hogy a II. világháború után az iparjogosítványok felülvizsgálata több szakaszban történt meg.

Az első revízióra az igazolási eljárásnak az iparosokra és a kereskedőkre való kiterjesztése kapcsán került sor. Az irányadó jogszabályok (1146/1945. M. E., 3140/1945. M. E., 3070/1947. M. E. rendelet) alapján minden iparos és kereskedő köteles volt az iparjogosítványt kiadó hatóságnál jelentést adni. A mulasztókat úgy kellett tekinteni, mint akit az igazoló bizottság iparigazolmányától megfosztott.

A második felülvizsgálatot a 4900/1945. M. E. sz. rendelet rendelte el, a tényleges iparúzők számbavétele céljából. Erre a háborúban elpusztultak, eltűntek és a nyilvántartások megsemmisülése miatt volt szükség.

A harmadik felülvizsgálat oka az volt, hogy 1945-ben az iparhatóságok olyan nagy számban állítottak ki elsősorban a kereskedelmi tevékenységet végzők részére iparjogosítványokat, hogy az messze meghaladta a tényleges szükségletek mértékét.

Az *Iparjog* első kiadásától eltérően nem a IV., hanem a VI. rész foglalkozik az ipar védelmének és fejlesztésének kérdéseivel. Tartalmilag is jelentős különbségeket találhatunk az 1948-as kiadásban. Kikerültek az ipar védelmével és fejlesztésével foglalkozó szerkezeti egységből az ipari tulajdonjoggal kapcsolatos fejezetek és azok önálló részben (V. rész)

kerülnek megtárgyalásra. Az újabb kiadás a régebbihez képest nagyobb terjedelemben tárgyalja az iparvállalatok támogatásának és az iparfejlesztésnek a témaköreit.

Az *iparvállalatok segélyezése* helyett *Az iparvállalatok támogatása* címet viselő paragrafus címváltozása is kifejezi azt a – korábbiakhoz képest – még tudatosabb állami gazdasági szerepvállalást, amelyet a szerző egész pályafutása alatt kiemelkedően fontosnak tartott.

A professzor kifejti, hogy a támogatásokkal kezdetben a gyáripar fejlesztését célozta. A támogatások később fokozatosan kiterjedtek a gyáripar keretein kívülre is. Egyed István megállapítja, hogy az iparfejlesztés ügyét szabályozó 1931: XXI: tc. c) és d) pontja szerint a legalább 50 háziiparost rendszeresen foglalkoztató vállalatok és a kisipari szövetkezetek is részesülhetnek állami támogatásokban.

A szerző rögzíti, hogy a törvény hatálya 10 évre szólt, ezt azonban későbbi jogszabályok meghosszabbították. A 11.400/1946. M. E. sz. rendelet a törvény hatályát bizonytalan időre, további rendelkezésig terjesztette ki.

Egyed István megállapítja, hogy az *Iparjog* első kiadásakor hatályban lévő jogi szabályozáshoz képest az 1931: XXI: tc. még hangsúlyosabbá teszi az iparvállalatok pénzügyi támogatását. Ilyen támogatás nyújtható iparvállalatok létesítésére, kibővítésére, fenntartására, a meglévő ipar termelésének javítására és fokozására, a kisipar vagy a háziipar segítésére. A támogatás lehet ajándék vagy visszafizetendő kölcsön, nyújtható egy évre, illetve maximum 10 éves időtartamra.

A szerző részletesen tárgyalja a hazai beszerzésre kötelezettek körét. Az 1931: XXI. tc.-re hivatkozva megállapítja, hogy a közszállítások keretébe tartozó beszerzéseket és munkálatoikat rendszerint csak nyilvános versenytárgyalás útján lehet kiadni.

A kötet VII. részében tárgyalja az ipari tanviszonyt, és VIII. részében elemzi az ipari munkaviszony kérdéseit.

Az *ipari hatóságok és szervezetek* címet viselő X. rész részletes elemzést tartalmaz az iparügyi kormányzat – két évtized alatt – jelentősen megváltozott szervezetrendszeréről.

Egyed István megállapítja, hogy az ipari miniszter a legfőbb ipari kormányhatóság. A 7500/1935. M. E. értelmében ügykörébe tartozik az iparfejlesztés, ipari érdekképviseleti ügyek, ipari szakoktatás stb.

Iparügyi kormányzati hatóságnak tekintendő a kereskedelmi és szövetkezetügyi miniszter is, akinek hatáskörébe alapvetően a bel- és külkereskedelem ügyei tartoznak.

Egyes iparok tekintetében a legfőbb iparhatósági teendőket a következő miniszterek látják el: belügyi miniszter, földművelésügyi miniszter, építési- és közmunkaügyi miniszter, népjóléti miniszter, közlekedésügyi miniszter. Ezenkívül ipari szempontból jelentős feladatokat végez a közellátási és közlekedésügyi miniszter is.

A szerző bemutatja a nem kormányzati iparhatóságok szervezetét és eljárását is. Ezek azok a hatóságok, amelyek a jogszabályok értelmében az egyes ipari közigazgatási ügyekben eljárnak és határozatot hoznak.

Egyed István foglalkozik a rendes és a kiegészítő iparhatóságokkal egyaránt. Elsőfokú rendes iparhatóság:

- községekben a főjegyző,
- megyei városokban a városi tanács,

- törvényhatósággal felruházott városokban a tanács által megbízott tisztviselő,
- Budapesten a kerületi előljáró.

Az elsőfokú iparhatóságok határozataival szemben többfokozatú jogorvoslatnak van helye. Másodfokú iparhatóság:

- vármegyékben az alispán,
- törvényhatósággal felruházott városokban a tanács,

Harmadfokú iparhatóság az ország egész területén az iparügyi miniszter, kivételesen a kijelölt szakminiszter.

A másodfokú határozatokkal szemben csak felülvizsgálati kérelemnek van helye. Nincs azonban helye felülvizsgálati kérelemnek az iparüzési jog elvonását kimondó másodfokú határozattal szemben, amelyet panasszal lehet a közigazgatási bíróságnál megtámadni.

A kisegítő iparhatóságok a rendes iparhatóságok hiányzó szakértelmét pótolják, és szakvéleményükkel segítik azok munkáját. Ilyen kisegítő iparhatóságok az ipartanácsok.

Új témakörként önálló fejezetek foglalkoznak az iparügyi miniszteri biztosok és az Anyag- és Árhivatal tevékenységével.

Az iparügyi miniszteri biztosok intézménye 1945-ben jött létre (1620/1945. M. E. sz. rendelet). A jogszabály értelmében a biztosokat szükség esetén az iparügyi miniszter rendelte ki egyes vármegyék és városok területére. Legfőbb feladatuk az illetékességükhöz tartozó területeken található gyárak, legalább öt munkást foglalkoztató üzemek és műhelyek számbavétele volt. Hatáskörük kiterjedt a személyes tapasztalatok vagy jelentések alapján tudomásukra jutott működési zavarok, hiányosságok és a termelést gátló egyéb rendellenességek – saját hatáskörben – legrövidebb időn belül történő megszüntetésére is. Eljárásuk során kötelesek voltak a munkaadók és az üzemi bizottságok véleményét meghallgatni, ugyanakkor jogosultak voltak ezek közreműködését igénybe venni.

Egyed István az Anyag- és Árhivaltal elemző fejezet felvezető gondolatai körében megállapítja, hogy a jelentős háborúk és az azokat kísérő gazdasági válságok kikényszerítik a szabad ipari anyaggyártás megszüntetését, és a terület hatósági ellenőrzés és irányítás alá vonását. Ennek következtében az ipari közigazgatásra *„egy átmeneti jelentőségű, de rendkívüli fontosságú új feladat hárul az ipari anyagok és termékek előállításának, forgalmának és felhasználásának a szabályozása”*.

Már a II. Iparnovella is felhatalmazta az iparügyi minisztert, hogy közszempontokra figyelemmel korlátozza, feltételekhez kösse, végső esetben megtiltsa bizonyos ipari munkák végzését, anyagok és főgyártmányok feldolgozását, illetve árucikkek forgalomba hozatalát.

1939-től a világháború végéig különböző anyaggyártási szervezetek jöttek létre.

A háború után a demokratikus rendszer az addig működő Ipari Anyaghivaltal és az Ipari Anyaggyártási Tanácsot megszüntette, és e szervek feladatait az iparügyi miniszter hatáskörébe utalta. A szerző megállapítja, hogy nem volt elkerülhető az anyaggyártás korlátozásához való visszatérés. 1945-ben újra szabályozták az anyagkészletek termelésének felhasználását és forgalmát (12.400/1945. M. E. sz. rendelet, 100.500/1945. Ip. M. sz. rendelet). Bevezették az ipari anyaggyártási járulékot (83.100/1945. Ip. M. sz. rendelet). Az anyaggyártási feladatok ellátására irodák jöttek létre (Vasgyártási Iroda, Fémgyártási Iroda, Bőrgyártási Iroda stb.).

A következő fejlődési lépcső ezeknek az irodáknak a megszüntetése és a feladatoknak egy központi hivatalba való összevonása volt. Így jött létre 1946 áprilisában az iparügyi miniszter felügyelete alatt álló Anyag- és Árhivatal (5740/1946. M. E. sz. rendelet). A szervezet létrehozásának célja az ipari anyaggyártással és az áralakulás irányításával kapcsolatos feladatok ellátása volt. A hivatal keretében végezte munkáját a Magyar Szabványügyi Intézet.

Az *Iparjog* első kiadásától eltérően önálló rész (XI.) foglalkozik az ipar önkormányzatának kérdéseivel. Ennek keretében sor kerül az ipartestületek tárgyalására is.

Az ipartestületek elsősorban az iparosok érdekeit képviselő önkormányzati szervek. További fontos feladatukat jelenti az iparhatóságok támogatása és szakvéleményekkel való ellátása. Ezt követi a kereskedelmi és iparkamarák jellemzőinek bemutatása. A kamarák a kereskedelem és ipar érdekeinek együttes előmozdítására hivatott önkormányzati testületek, amelyekben egyenlő jogon és paritásos alapon vesznek részt a kereskedők és az iparosok.

Egyed István az 1932: VIII. tc. alapján a kereskedelmi és iparkamarák különleges szerveiként tárgyalja az ipartestületi békéltető bizottságok, az ipartestületi székek, a tisztességtelen verseny ügyében ítélező választott bíróságok, és az ún. árrombolási ügyekben eljáró bíróságok tevékenységét.

A szerző részletesen foglalkozik az üzemi bizottságok, az ipari termelési bizottságok és az ipari munkabér-megállapító bizottságok feladataival és működésével is.

A XI. rész az ipartársulatok, az ipari szövetkezetek, az ipari társaságok és egyesületek jellemzését tartalmazza.

A kötetet záró XII. rész az ipari büntetőjog kérdéseit tárgyalja.

Egyed Istvánt 1948 után méltatlanul háttérbe szorították. A nyugalmazott egyetemi tanár egyik utolsó munkája is az iparpolitika, az iparjog és az ipari közigazgatás témakörével foglalkozott. Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének megbízásából *Az osztrák ipar és az állami irányítás* címmel 1965-ben jelent meg egy 112 oldal terjedelmű tanulmánya.²⁰⁴

Az elemzés – mint ahogy a szerző azt az Előszóban megfogalmazza – a következő témakörök színvonalas feldolgozását végzi el: Ausztria jogi, politikai és gazdasági helyzetének felvázolása, az államosítás mint az állami irányítás leghatékonyabb eszközének jellemzése, az iparban érvényesülő állami befolyás egyéb módjainak és eszközeinek elemzése, végül az osztrák ipar nemzetközi helyzetének áttekintése.

204 EGYED István: *Az osztrák ipar és az állami irányítás*, Tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének megbízásából, összeállította: Egyed István nyugalmazott egyetemi tanár, Budapest, 1965.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BARNA Attila, HORVÁTH Attila, MÁTHÉ Gábor, TÓTH Zoltán József: *Magyar állam- és jogtörténet*, szerk. HORVÁTH Attila, Nemzeti Közszerződési Egység Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014.
2. BEREND T. Iván, RÁNKI György: *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században*, átdolgozott, bővített, 2. kiadás, Közgazdasági Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
3. BOTOS János: *A Magyar Nemzeti Bank története II. – Az önálló jegybank 1924–1948*, PRESSON Kiadó, Budapest, 1999.
4. BUDAY László: *Magyarország küzdelmes évei = Magyar Gazdaságtörténelmi Szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, Budapest, 2003.
5. CSIKÓS-NAGY Béla: *A XX. század magyar gazdaságpolitikája – Tanulmányok az ezredforduló küszöbén*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996.
6. DRASKÓCZI István, BÚZA János, KAPOSI Zoltán, KÖVÉR György, HONVÁRI János: *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*, szerk. HONVÁRI János, Aula Kiadó, 2002.
7. EGYED István: *Az elszakított magyarság gazdasági védelme*, Békejog és Békegazdaság, 7–8. füzet, 1922. április–május, 193–198.
8. EGYED István: *Iparjog*, Franklin Társulat, Budapest, 1925.
9. EGYED István: *Iparjog*, második, átdolgozott kiadás, Egyetemi nyomda, Budapest, 1948.
10. EGYED István: *Ipari közigazgatás és közigazgatási jog*, Magyar Közigazgatás, 1944, 15., 17., 18. szám.
11. EGYED István: *A község és az ipar*, Magyar Közigazgatás, 1(1932)/22.
12. EGYED István: *Recenzió Ladik Gusztáv „Iparügyi közigazgatás” című művéről*, Magyar Közigazgatás, 60(1942. december 13.)/46, Budapest.
13. EGYED István: *Magyar Közigazgatás*, Magyar Szemle, 44(1943)/2(186).
14. EGYED István: *A magyar közigazgatás alaptanai*, Szent István Társulat, Budapest, 1947.
15. EGYED István: *Az osztrák ipar és az állami irányítás*, Tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének megbízásából, összeállította: EGYED István nyugalmazott egyetemi tanár, Budapest, 1965.
16. FÖLDES Béla: *Az átmenetgazdaság főbb problémái (részletek) = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002.
17. FÖLDES Béla: *A trianoni békeparancs hatása a magyar közgazdaságra (részletek)*, Előszó = *Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002.
18. GUNST Péter: *Magyarország gazdaságtörténete (1914–1989)*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
19. HELLER Farkas: *A háború és a közgazdaságtan elmélete = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdetétől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, 2002.

20. HETÉNYI István: *Gazdaságpolitikai kérdések a dualizmus korában = Magyar közgazdasági gondolkodás (a közgazdasági irodalom kezdeteitől a II. világháborúig)*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, Budapest, 2002.
21. HONVÁRI János: *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Aula Kiadó, Budapest, 2006.
22. KAPOSZ Zoltán: *A 20. század gazdaságtörténete*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2004.
23. KAPOSZ Zoltán: *Magyarország gazdaságtörténete 1700–2000*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2002.
24. KATUSZ László: *A Monarchia közös piaca*, Magyar Tudomány, 1989/10–11, 808–820. = *Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, 2003.
25. KÖVÉR György: *Centripetális és centrifugális gazdasági erők az Osztrák–Magyar Monarchiában = Magyar Gazdaságtörténeti Szöveggyűjtemény XIII–XX. század*, szerk. CZOCH Gábor, FARAGÓ Tamás, KÖVÉR György, POGÁNY Ágnes, SZÁVAI Ferenc, VARGA Zsuzsanna, Aula Kiadó, Budapest, 2003.
26. LENTNER Csaba: *Az állami szerepvállalás gazdaságpolitikájának történelmi és tudományos háttere Magyarország példáján keresztül*, Gazdasági élet és társadalom, 2011/1–2. szerk. BARÁT Mária: *A magyar gazdaság vargabetűje*, Aula Kiadó, Budapest, 1994.
27. MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
28. *A Magyar Nemzeti Bank Története I. – Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924*, kötet szerk. BÁCSKAI Tamás, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
29. PAP Dávid: *Hiteltörvények*, 2. kiadás, 1904. (Magyar törvények Grill-féle kiadása)
30. RÁNKI György: *A kisipar szerepe a magyar kapitalista fejlődésben*, Történelmi Szemle, 1964/2, 423–452. = *Magyar gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, Aula Kiadó, Budapest, 2003.
31. RÓZSÁNÉ LENDVAI Anna: *19. századi inasfelszabadító levelek az első magyar ipartörvényig* = szerk. KUNICS Zsuzsa, Zalai Múzeum, Közlemények Zala Megye Múzeumaiból, 7, Zalaegerszeg, 1997. (Kiadja: Nagykanizsa Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával a Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága; A honfoglalás 1100. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi történettudományi-helytörténeti konferencia előadásai, Nagykanizsa, 1996. október 17–18.)
32. SÁRFY Andor: *Dr. Egyed István „Iparjog”-a*, Ügyvédek Lapja 42(1925)/7.
33. SZAMEL Lajos: *A magyar közigazgatás-tudomány = A közigazgatás kutatásának tudományos irányzatai*, szerk. LŐRINCZ Lajos, NAGY Endre, SZAMEL Lajos, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1976.
34. SZTERÉNYI József, LADÁNYI Jenő: *Magyar ipar a világháborúban*, Budapest, 1934, 108–109. = *Magyar gazdaságtörténeti szöveggyűjtemény XVIII–XX. század*, szerk. CZOCH Gábor, FARAGÓ Tamás, KÖVÉR György, POGÁNY Ágnes, SZÁVAI Ferenc, VARGA Zsuzsanna, Budapest, Aula Kiadó, 2003, 311–336.
35. TISZA István: *Magyar agrár – politika (részletek) = Magyar Közgazdasági gondolkodás*, szerk. BEKKER Zsuzsa, Aula Kiadó, 2002.

37. V. FODOR Zsuzsa: *A veszprémi ipartestület története I. rész 1886–1890 = A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18, 1986, szerk. TÖRŐCSIK Zoltán, UZSOKI András, Veszprém Megyei Múzeum Igazgatóság, Veszprém, 1987.*

Dr. Imre Miklós (Imre.Miklos@uni-nke.hu): egyetemi docens. 1981-ben kezdte meg a felsőoktatásban oktatói és kutatói tevékenységét. 1994-ben védte meg kandidátusi értekezését *Az építésügy igazgatási és jogi szabályozása* címmel. Kutatóként elsősorban a gazdasági közigazgatás kérdéseivel foglalkozik. Ezenbelül érdeklődése különösen a következő témakörökre irányul: a megújuló állam gazdasági beavatkozásának lehetőségei; az állami vállalatok működésének európai uniós jogi keretei; a pénz- és tőkepiac felügyelete; a közérdekű feladatok ellátása a magánszféra által, különös tekintettel a koncesszióköteles tevékenységekre; az építésügy igazgatása; a fenntarthatóság gazdasági-közigazgatási eszközrendszere; a társadalmi koordinációs mechanizmusok jellemzői.